

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Kraškovič G.:797.54

Prejeto: 10. 9. 2012

Stanislav Južnič

dr. zgodovinskih znanosti, univerzitetni diplomirani inženir tehniške fizike, Univerza v Oklahomi, Oddelek za zgodovino znanosti,
US - Norman OK 73019-6030, West Brooks 401, ZDA
E-pošta: juznic@hotmail.com

Zdravnik Gregor Kraškovič, prvi Slovenec pod balonom (ob 200-letnici prvih slovenskih poletov)

IZVLEČEK

Opisani so življenje in dejanja prvega slovenskega letalca in začetnika balonarstva Gregorja Kraškoviča. Čeprav rojen med siromašnimi bloškimi kmeti si je uspel pridobiti visoko izobrazbo. Prikazani so njegovi dosežki pri poletih z baloni, pa tudi tisti v zdravniški stroki, med njimi predvsem zgodnja cepljenja proti črnim kozam.

KLJUČNE BESEDE

Gregor Kraškovič, pionirji balonarstva, zdravstvo, Bloke na Notranjskem, Ljubljana, Dunaj, Varaždin, Dubrovnik, 18. in 19. stoletje

ABSTRACT

GREGOR KRAŠKOVIČ, THE FIRST SLOVENIAN UNDER THE BALLOON (CELEBRATING BICENTENARY OF THE FIRST SLOVENIAN FLIGHTS)

The life and works of very first Slovene airman and the pioneer of ballooning is described. Albeit born amongst poor peasants from Bloke he succeeded in achieving high education. Besides his achievements in the air, his medical results are also put into the limelight, among them the early smallpox vaccination.

KEY WORDS

Gregor Kraškovič, pioneers of ballooning, health care, Bloke in Inner Carniola, Ljubljana, Vienna, Varaždin, Dubrovnik, 18th and 19th Century

Uvod

23. avgust 2012 bo zaradi hude nesreče veljal za črni četrtek slovenskega balonarstva. Nekaj tednov pozneje, 14. oktobra 2012 je Felix Baumgartner navdušil s poletom pod helijevim balonom, s katerega je s padalom skočil v globino. Čas se zdi kot naročen za obujanje začetkov slovenskega balonarstva, ki so vzklili pred dobrima dvema stoletjema. Sodobni slovenski letalci bi se iz njih morali naučiti vsaj toliko, da bi Mariji Tereziji ne pripisovali podpore balonarstvu in podeljevanja baronskih naslovov letalcem,¹ ki jih njega dni pač še ni bilo; vladarica je namreč umrla tri leta pred izumom sodobnih balonov bratov Montgolfier.

Prvi slovenski balonar Gregor Kraškovič je pred dobrimi dvesto leti na Dunaju objavil temeljno delo o zgodovini letalstva. Samo to morda ne bi bilo še dovolj pomembno, če ne bi bil pisec tudi sam eden vodilnih letalcev svoje dobe dobro stoletje pred drugim odmevnim posegom Slovencev v višave, ki ga je uprizoril Herman Potočnik Noordung leta 1928.

Kraškovičevi dosežki Slovincem niso neznani, pa tudi širša svetovna javnost jih ni spregledala; žal pa so doslej ostali zgolj na ravni posameznih poročil o njegovih odmevnih poletih. V pričujoči raziskavi tako prvič predstavljamo Kraškovičeva dejanja v vseh vidikih.

Balonarjev rojstni kraj

Bloke niso samo zibka slovenskega smučanja, temveč tudi rojstni kraj prvega slovenskega balonarja. Neposredni dokazi o kranjskem poreklu balonarja Gregorja Kraškoviča so predvsem trije: zapis ob njegovem vpisu na dunajski medicinski fakulteti leta 1792,² časopisno poročilo o njegovem dunajskem poletu z dne 20. novembra 1814, objavljeno 14. decembra 1814 v *Laibacher Wochenblatt* in ponatisnjeno v *Laibacher Tagblatt* 30. avgusta 1879, ter zapis ob njegovem pogrebu.³ Zaznamek ob promociji na dunajski medicinski fakulteti leta 1796 ne navaja Kraškovičevega domačega kraja.⁴ Pisno priporočilo koroškega intendanta Louis-Toussaintsa markiza de

La Moussaye z dne 26. decembra 1810 navaja zgolj Kraškovičevo rojstvo v Iliriji, kar je precej širši pojem od same Kranjske.⁵ Nobeden od zapisov Kraškovičevega domačega kraja na Kranjskem ne navaja podrobneje. Kranjskemu poreklu nasprotuje poročilo s Kraškovičevih dunajskih rigorozov dne 25. aprila 1794, ki njegov rojstni kraj postavlja na Štajersko.⁶ Prav ta pa je kljub napaki odločilen za določitev balonarjevega rojstnega kraja, saj vsebuje pravilen datum rojstva (3. marec 1767) v pravilnem kraju (*Brunndorf*), kot ga v resnici izpričuje krstna knjiga župnije Bloke za vas Studenec (*Studenncz*), ki so jo v začetku 19. stoletja bloški duhovniki radi zapisovali kot *Brunndorf* ali celo *Brun*.⁷

Ker je bil Kraškovič Kranjec, je smiselno domnevati, da je vsaj del svojega šolanja opravil na Kranjskem, kjer je bilo laične nižje in višje filozofske študije po letu 1761 mogoče obiskovati v Novem mestu in od šolskega leta 1704/05 dalje v Ljubljani. Gregorja Kraškoviča je mogoče izslediti iz tiskanih in rokopisnih pričevanj o njegovem šolanju na nižjih študijah v Ljubljani oziroma po podatkih o štipendijah, ki jih je prejemal na višjih in nižjih študijah v kranjski prestolnici. Večina tovrstnih dokumentov vsebuje navedbo njegove domače župnije v obliki *Oblack*,⁸ kar je bil starinski zapis za Bloke; le en podatek navaja obliko *Lasserbac*,⁹ ki bi se lahko nanašala na Lož ali Loški Potok, če ni bil le skrajšan zapis darovalca denarja za študentsko štipendijo. Zgolj dva med Kraškovičevimi ljubljanskimi šolskimi zapisi 20. oktobra 1786 in 28. novembra 1786 vsebujeta še ohlapno omembo starosti Gregorja Kraškoviča – poleti ob koncu preteklega letnika naj bi bil star 16 let.¹⁰ Tako lahko njegov krst postavimo med leti 1767–1770 v župnijo Bloke na Notranjskem.

Težave pri iskanju povzročata ime in priimek Gregorja Kraškoviča. Priimek je moral biti sprva nedvomno oblikovno zapisan kot *Krashovic* oziroma po sodobnem pravopisu *Krašovic*. Balonar Gregor Kraškovič si je podedovani priimek *Krashoviz* nekoliko priredil, morda zavoljo podobnih pobud kot nekoliko pred njim njegov starejši rojak Jurij Vega, ki je bil ob krstu v Moravčah¹¹ in v ljubljanskih šolah še Vecha. Kraškovič je bil v ljub-

¹ http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042478363 (ogled 1.9.2012); http://www.bcb.si/index.php?option=com_content&view=article&id=22%3Aujt-med-preteklostjo-in-sedanostjo&catid=2&Itemid=6 (ogled 1.9.2012).

² *Hauptmatrikel*, 1792. MMag. Martin G. Enne, Archiv der Universität Wien, številka UA-Zl. 2012-1358-03-en in UA-Zl. 2012-1358-05 (sporočili z dne 17. 8. 2012 pri avtorju).

³ ABD, Matične knjige krštenih, vjenčanih, umrlih i potvrdenika (Nad)biskupije dubrovačke, signatura 7, Matična knjiga umrlih župe sv. Andrije na Pilama 1805.–1836 za dan 6. 1. 1823 z vpisom Kraškovičeve smrti, nepaginirano.

⁴ Sitar, *Letalstvo*, str. 357; Sitar, Prvi slovenski balonar, str. 159; Grmek (Inauguralne disertacije, str. 118) ni navedel dunajskih medicinskih doktoratov iz obdobja 1786–1811.

⁵ Tavzes, *Slovenski preporod*, str. 44; Borisov, *Od ranocelnštva*, str. 216 (navaja Franca Krašovica v kazalu); Grmek, Medicinsko-kirurška škola, str. 6; Sitar, Prvi slovenski balonar, str. 29.

⁶ AUW, *Catalogus Medicinae Doctorum*, Med. 9.5, 25. 4. 1794.

⁷ NSAL, Krstna knjiga župnije Bloke 1800–1812, leto 1803, stran 33, zapis 7; stran 39, zapis 13.

⁸ ARS, AS 14, Registratura II, fasc. 298, 1784–1791, šk. 279, 15322/1786; Registratura III, fasc. 46 1801–1806, šk. 364; fasc. 52, 1795–1799, f. 298/1789, 25478/1789.

⁹ Črnivec, *Ljubljanski klasiki*, 323.

¹⁰ ARS, AS 14, Registratura III, fasc. 46, 1801–1806, škatla 364.

¹¹ Schiviz, *Der Adel*, str. 348.

ljanskih šolah prav tako še Kraschoviz. Za slovenske razmere nenavadni »k« si je v priimek dodal pozneje. Med študijem si je priimek prilagodil, tako da je bil večinoma zapisovan kot Kraskovich ali Kraskowitz z nekaj vmesnimi inačicami. Obilo ne-
ljubih nedorečenosti pa sejejo občasni zapisi Gregorjevega imena v podobni obliki Georg: leta 1804 v šematizmu mesta Dunaj¹² in 29. maja 1816 ob imenovanju za dalmatinskega okrajnega zdravnika.¹³ Da bi bila mera polna, slednji zapis vsebuje še dodatno ime Matt. (Matija), ki ga na prvem mestu v tej ali oni obliki oziroma le z začetnicami pred imenom Gregor vsebujejo tudi vsa pomembna objavljena dela Gregorja Kraškoviča leta 1805 v Londonu ali v letih 1808, 1810 in 1817 na Dunaju.¹⁴ V vseh ljubljanskih zapisih je Gregor Kraškovič naveden brez dodatnega imena Matija, ki mu je bilo pripisano ob vpisu na dunajsko medicinsko fakulteto leta 1792. Kaže, da je dotlej neuporabljeno prvo ime Matija dokončno začel uporabljati nekje med preselitvijo iz Varaždina na Dunaj leta 1804, torej tik pred začetkom svojih balonarskih podvigov. Navidez nedolžna poteza nikakor ni brez pomena, saj kmečki sinovi običajno niso bili deležni dvojnih imen; te so si po nepisanih pravilih privoščili predvsem meščani in družine modre krvi. Ljubljanski študent Gregor Kraškovič pa je bil siromašni kmečki sin iz bloške župnije.¹⁵

Kraškovič na Blokah

Domača župnija Gregorja Kraškoviča na Blokah pri Fari ob Novi vasi je izpričana na številnih dokumentih, povezanih s Kraškovičevim obiskovanjem ljubljanskih nižjih in višjih študijev, še posebej glede Kraškovičevih tamkajšnjih štipendij.¹⁶ Rektorjev pisar na Dunaju je 25. aprila 1794 kranjski bloški Studenec pomotoma prestavil na Štajersko, čeravno je poleg pravilnega imena vasi navedel točen datum rojstva, medtem ko je v letih 1792 in 1796 pravilno navedel Kraškovičev rojstni kraj.

Predniki Gregorja Kraškoviča so na Blokah živeli več generacij na kmetijah, ki so bile podložne turjaški graščini Nadlišek (Studenec številka 11),¹⁷ graščini Ortnek (Studenec številke 12, 18, 19 in 21)¹⁸ ali župniji Bloke.¹⁹ Druge bloške kmetije so

bile podložne graščini Turjak, snežniški graščini,²⁰ graščini Planina (Haasberg)²¹ ali župniji Lož.²² Nekateri bloški Kraschovizi so bili podložni Nadlišku, drugi pa Ortneku: tako je Anton Krashovic (* 1715; † 19. 4. 1780) živel *sub Nadlischeh ex Studenz No. 11*, Bartolomej Kraschovic s Studenca 11 *sub Domini Naslischeh* se je 27. maja 1771 poročil z Gertrudo Karschovizin iz Topola 7, istočasno pa je Georg Kraschoviz s Studenca 18, ki je spadal pod *Dominii Ortnek*, vzel za življenjsko družico Margaritho Kraschovizin iz Raven 9.²³ Med vasmi, podložnimi župniji Bloke, sta bili Grahovo, sicer zunaj območja župnije, in Metulje skupaj s tamkajšnjo kmetijo Krashovicev.²⁴ Močno zadolženi protestantski župnik Tomaž Špeh je namreč že leta 1559 zastavil Turjaškim desetino 77 bloških kmetij. Spor za vrnitev le-teh se je vlekel med letoma 1623–1726, ko je grof Turjaški v zameno za desetino odstopil bloški župniji dvanajst kmetij in pol,²⁵ bržkone v Metuljah in drugod. Balonarjeva domača kmetija pri Studencu na poznejši številki 17 je verjetno še nadalje plačevala dajatve turjaškim grofom s Turjaka.

Vas Studenec je bila po urbarjih iz let 1507, 1508 in 1511 del turjaške posesti pod imenom *Kalltnnprun bey Oblackh* kot del osemindvajsetih kmetij župe Bloke ob drugih 13 kmetijah in 66 kmetijah iz župe Nadlišek.²⁶ Balonarjeva mati Marija Mestek in po očetovi veji prababica Margareta Gorjup sta bili doma iz severozahodnejše bloške gorske vasi Ravnik. Vas ima blizu gradiča Pajkovo cerkev, posvečeno zavetniku kužnih bolnikov sv. Roku; omenil jo je že Valvasor v *Slavi* na osmem mestu med podružnicami bloške župnije sv. Mihaela. Kamniti obok cerkve sv. Roka je bil datiran leta 1762. Cerkev je 25. marca 1942 pogorela.

Krashovici so kmetovali v vasi Topol na Blokah že zgodaj v 16. stoletju, saj je tam 15. januarja 1658 umrla stoletna Marija Krashoviz.²⁷ Balonarjev praded Jakob Krashoviz »iz okolice cerkve sv. Justa«, kar je bila tedanja oznaka za vas Studenec, se je 7.

(1773), stran 230, zapis 3; Knjiga pogrebov župnije Bloke (1775), str. 43, zapis 46.

19 NŠAL, knjiga porok župnije Bloke za leta 1699–1785, stran 233, zapis 6 iz leta 1773.

20 NŠAL, knjiga porok župnije Bloke za leta 1699–1785, stran 231, zapis 4 iz leta 1773.

21 NŠAL, knjiga porok župnije Bloke za leta 1699–1785, stran 230, zapis 1 iz leta 1773.

22 NŠAL, knjiga porok župnije Bloke za leta 1699–1785, stran 231, zapis 2 iz leta 1773.

23 NŠAL, Krstna knjiga Bloke stran 66; poročna knjiga Bloke za leta 1699–1785, stran 224, prvi in drugi zapis iz leta 1771.

24 ARS, AS 174, šk. 27, snopič 47, Župnija Bloke; Golec, *Urbarialia slovenica*, str. 288–292.

25 Golec, *Urbarialia slovenica*, str. 291; Smole, *Vicedomski urad*, str. 159–161, 163, 166.

26 Bizjak, *Trije urbarji*, 137.

27 NŠAL, knjiga pogrebov župnije Bloke, stran 112, zapis 3 iz leta 1658.

12 NUK, *Hof- und Staats- Schematismus*, 1804, str. 306.

13 *Sach- und Namen-Register*, 1822, str. 72; *Medicinische Jahrbücher*, 1817, 4/1: 48. 4/2: 82.

14 Kraškovič, Letter to the Royal Jennerian Society; Kraškovič, *Darstellung*; Waterhouse, Kraškovič, *Vorsichtsregeln*. Sprememba osebnega imena bi bila lahko tudi posledica vstopa v redovno skupnost.

15 ARS, AS 14, Registratura III, fasc. 46, 1801–1806, šk. 364.

16 ARS, AS 14, Registratura II, fasc. 298, 1784–1791, šk. 279, 15322/1786; Registratura III, fasc. 46, 1801–1806, šk. 364; fasc. 52, 1795–1799, f. 298/1789, 25478/1789.

17 NŠAL, Knjiga porok župnije Bloke (1776), stran 241, zapis 4.

18 NŠAL, Knjiga porok župnije Bloke (1777), str. 242, zapis 9;

novembra 1710 poročil z Margareto Gorjup (Gerjup) »iz okolice cerkve sv. Roka«, torej iz bloške vasi Ravnik. Balonarjev ded Leonard Kraskovic (* 5. 11. 1712) je bil rojen v okolici cerkve sv. Justa.²⁸ Bržkone se je družina kmalu preselila v Topol, kjer je bil rojen Leonardov mlajši brat Jurij (Georg, * 5. 4. 1718). V Topolu se je Leonard 7. februarja 1735 poročil z neko Marijo.²⁹ Naslednje leto sta dobila sina Antona (* 22. 5. 1736), nato pa še hčer Uršulo (* 1. 10. 1738). Balonarjev oče Jakob (* 21. 7. 1740 Topol; † 13. 5. 1801 Studenec 17) tako ni bil najstarejši dedič kmetije v Topolu; zato se je moral za primerno nevesto ozreti po sosednjih kmetijah. Izbral je Marijo Mestek (* 18. 3. 1732 Ravnik; † 25. 2. 1794 Studenec 3), ki se je rodila v družini Georga Mestka (* 25. 3. 1699) iz vasi Ravnik. Še kot najstnica se je najprej poročila z Antonom Krashovicem (* 10. 1. 1721 Studenec; † 5. 5. 1761 Studenec), dedičem kmetije pri Studencu na poznejši številki 17. Rodila je več otrok,³⁰ potem pa je mož prekmalu preminil in treba se je bilo ozreti za novim ženinom, ki bi vodil kmetijo in skrbel za naraščaj. Možev sorodnik Jakob iz sosednje južnejše vasi Topol se je zdel kar pravšnji, čeravno je bil skoraj osem let mlajši od neveste. Poročila sta se 5. novembra 1761.³¹ Tudi v tem zakonu se je rodilo več otrok. Poleg bodočega balonarja Gregorja še njegova starejša sestra Helena (* 18. 4. 1764) in vsaj šest mlajših bratov in sester. Nobeden od obeh Gregorjevih staršev ni bil doma v vasi Studenec, njuna rojstna kraja pa seveda nista bila daleč.

Bodoči balonar Gregor se je rodil 3. marca 1767 ob 9. uri zvečer; naslednji dan zjutraj ob 10. uri ga je krstil novi bloški kaplan Bartolomej Kraškovič. Krstna botra sta bila soseda iz Studencev Matija Turk in morebitna babica Elizabeta-Špela Turk, soproga poročne priče Gregorjevih staršev Jakoba Turka.³² Po poročnih pričah in krstnih botrih sodeč je bila družina bodočega balonarja v tesnem prija-

teljstvu z drugimi družinami v vasi, predvsem s Turki in sorodniki Kraschovizi.

Župnija Bloke s središčem pri Fari ob Novi vasi je oskrbovala tudi svoji severni podružnični cerkvi. To sta bili leta 1686 zgrajena cerkev sv. Trojice in Sv. Urh v nekdanjem gradu Nadlišek-Pajkovo nad prav tako leta 1686 zgrajenim turjaškim lovskim gradičem Nadlišek. Cerkev sv. Vida je bila v drugi župniji pod posvetno upravo cistercijanskega samostana v Bistri, kar je območju dalo ime Menišija.

Cerkvene razmere pri bloški fari sv. Mihaela so bile v času balonarjevega rojstva precej naklonjene slovenščini v govorjeni in celo v pisni obliki. Vpliv je prihajal iz sosednjega Loža, od koder je na Bloke prišel kooperator-kaplan Frančišek Klempše (* 1716; † 18. maja 1770).³³ Verjetno je bil v sorodu s starejšim kaplanom v Starem trgu pri Ložu in Ribnici (1701–1712) Janezom Krstnikom Hlapšetom in s kostelskim-tomajskim župnikom Pavlom Francem Klapšetom (* 1688 Kostel; † 1764 Tomaj), ki je leta 1743 in 1757 v Ljubljani objavil slovenski pogovorni knjižici za verski pouk; bržkone so ju uporabljali tudi na Blokah. Frančišek Klempše je nastopil službo upravitelja župnije na Blokah poleti 1761, manj kot leto dni pozneje pa je postal bloški župnik in pisec urbarja župnije Bloke v slovenskem jeziku. Pisni slovenščini se je privadil kot kaplan v Starem trgu pri Ložu pod vplivom organista, učitelja in pesnika Filipa Jakoba Repeža (* 1706; † 1773). Luca Codella (Kodela) iz Vipave je bil med letoma 1752–1781 kaplan v Starem trgu pri Ložu in se je prav tako navdušil nad pisanjem slovenščine.³⁴ Domnevamo lahko, da je tudi balonar Gregor Kraškovič obvladal pisanje v slovenskem jeziku, čeravno (še) ni sledov o njegovih morebitnih tovrstnih zapisih. Duhovnik v Ložu je bil tudi Gregorjev domnevni sorodnik Jernej Krašovec (* 1739 Dane pri Ložu; † 28. junija 1813). Ta je nižje in višje študije z delom bogoslovja opravil pri jezuitih v Ljubljani, končal pa na semenišču v Gorici. Leta 1762 je bil posvečen v mašnika v Gorici na naslov gospodstva Ortnek, nato je eno leto služboval kot kurat v semenišču v Gorici. Kmalu po prihodu iz Loža za bloškega kaplana je krstil pionirja slovenskega balonarstva Gregorja Kraškoviča. Kot bloški kaplan je deloval devet let in nato po Klempšetovi smrti še dve leti kot administrator bloške župnije, do leta 1779. Malo pred odhodom Gregorja Kraškoviča v ljubljanske šole je Jernej začel svoje triletno kaplanovanje v Ribnici.³⁵

²⁸ NŠAL, Knjiga krstov župnije Bloke, stran 190 zapis 5, leto 1712.

²⁹ Poročni priči Peter Turk in Matija Kraschviz (NŠAL, Knjiga porok župnije Bloke za leta 1699–1785, 7. 2. 1735, str. 113, zapis 9, pri Topolu na Blokah)

³⁰ Med otroci iz prvega zakona je bil verjetno Mihael (* 25. 9. 1755) (NŠAL, krstna knjiga župnije Bloke za leta 1755–1785, str. 5, drugi zapis, botra Matija Turk in Helena Melavizin, leto 1755), vsekakor pa Helena (* 30. 3. 1758) (NŠAL, krstna knjiga župnije Bloke za leta 1755–1785, stran 28, deveti zapis, botra Matija Turk in Helena Melavizin) in dvojčka Tomaž in Marija (* 7. 12. 1759) (NŠAL, krstna knjiga župnije Bloke za leta 1755–1785, str. 45, četrti zapis, botra Tomaž Krashovic in Helena Krashovic, krstil Tomaž Prevodnik).

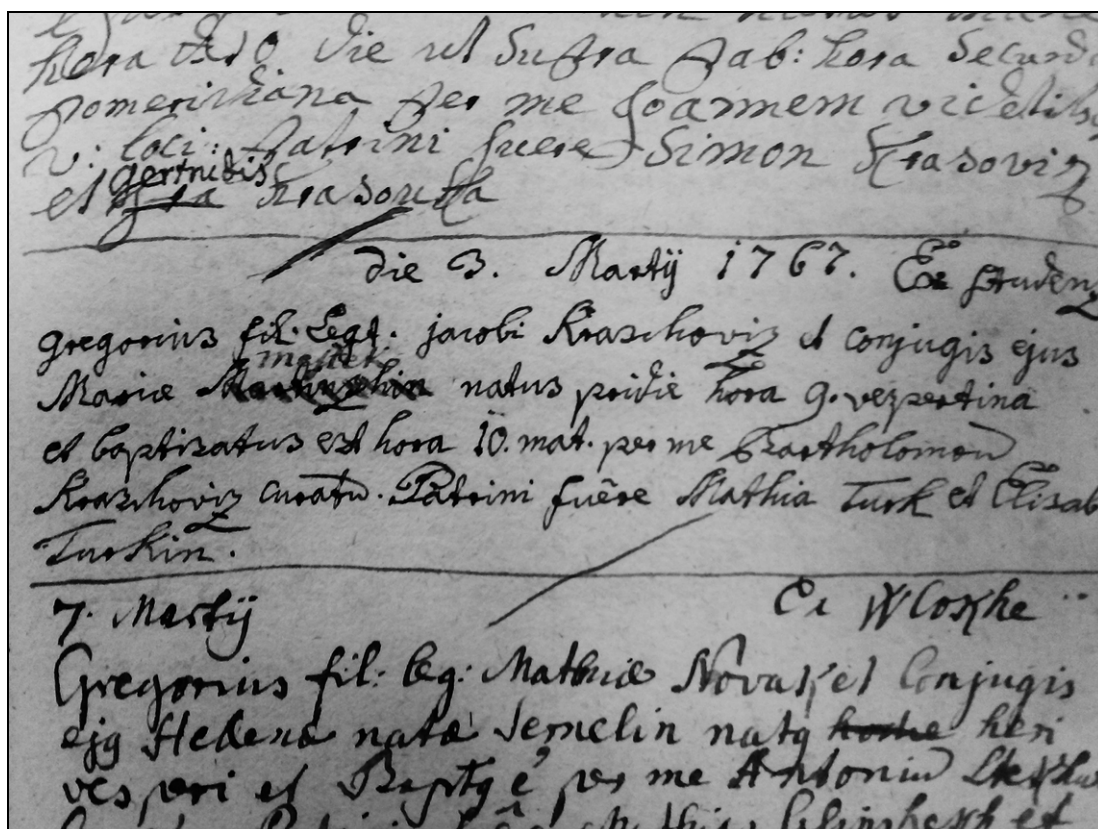
³¹ Poročni priči sta bila Nikolaj Kraschviz in Bartolomej Zgonc, iz sosednje vasi Radlek (NŠAL, Knjiga porok župnije Bloke za leta 1699–1785, str. 196, zapis 5).

³² NŠAL, krstna knjiga župnije Bloke za leta 1755–1785, stran 121, šesti zapis. Krstil kaplan Bartolomej Kraschovic, botra Matija Turk in Elizabeta Turk, soproga Jakoba Turka.

³³ Klempše je med drugim krstil tudi loške Kraskovice (NŠAL, Krstna knjiga župnije Lož, krst Apolonije Kraskovic dne 6. februarja 1755 na str. 107 zapis številka 4; NŠAL, Krstna knjiga župnije Lož, krst Anne Krashovic dne 17. julija 1760 na str. 194, zapis številka 7).

³⁴ Golec, Urbarialia slovenica, str. 294.

³⁵ Pokorn, Šematizem, str. 133.

Zapis o rojstvu in krstu Gregorja Kraschoviza dne 3. marca 1767 pri Studencu na Blokah
(Krstna knjiga župnije Bloke za leta 1755–1785, stran 121, zapis 6).

Pomembni mejniki v življenju Gregorja Kraškoviča. Poševno zapisane domneve (še) niso podprte z dokumenti

Datum	Pomembni mejniki
3. 3. 1767	Gregor Kraškovič rojen v Studencu na Blokah
	Osnovno izobraževanje pri bloškemu kaplanu–administratorju Jerneju Kraševcu
1782/83	Obiskuje začetnico (parvae) nižjih študijev v Ljubljani
30. 1. 1785	Prejema štipendijo mesta Ljubljane kot študent gramatike
12. 5. 1785	Konča srednji razred gramatike
15. 9. 1786	V najvišjem razredu gramatike po tiskanem letnem poročilu »nadvojvodske gimnazije Ljubljana« ³⁶
20. 10. 1786	Kot retorik v zadnjem polletju 1785/86 doseže eminenten uspeh iz latinščine in grščine
28. 11. 1786	S poletnim kurzom konča 3. razred gramatike
24. 1. 1787	Študira retoriko v Ljubljani z letno štipendijo 25 goldinarjev
Poleti 1788	Konča zadnji letnik (poetiko) nižjih študijev v Ljubljani s cesarsko štipendijo
28. 12. 1789	Prejemnik kranjske štipendije za študij fizike, drugega letnika po končanem študiju prvega letnika logike na ljubljanskih višjih filozofskih študijih
1790/91 ali 1791/92	Obiskuje tretji letnik liceja na Dunaju
1792	Vpiše študij medicine na Dunaju ³⁷
25. 4. 1794	Opravi predpisana rigorosa
1796	Promoviran za doktorja medicine na Dunajski univerzi ³⁸
1797	Praktični zdravnik na Dunaju kot član Univerze
1798	Nima več prakse na Dunaju
1799–1804	Okrajni zdravnik v Varaždinu
1804–1816	Okrajni (praktični) zdravnik na Dunaju

³⁶ ARS, AS 14, Registratura III, fasc. 46, šk. 364.

³⁷ Gl. op. 2.

³⁸ AUW, Acta Facultatis Medicae, Medizine, 1.13, stran 517, prvi zapis o Kraškovičevi promociji.

1804	Izredni član dunajske medicinske fakultete z zdravniško prakso na Dunaju, stanuje na Wieden št. 77, danes 4. okraju (Bezirk) Wieden jugozahodno od mestnega središča in Karlovega trga (Karlsplatz) ³⁹
1. 5. 1805	V Londonu objavijo povzetek njegovega tri mesece starega pisma o cepljenjih v Varaždinu
1807	Dunajski zdravnik, ki ni priključen k dunajski medicinski fakulteti; stanuje na naslovu Graben 1188, danes v 1. okraju (Bezirku) jugozahodno ob Štefanovega trga (Stephansplatz)
1808	Objavi prevod knjige proti zlorabi tobaka in alkohola
1808	Z dr. Janezom Nepomukom Mennerjem (Männer) v ogrskem Veppu spusti velik okrogel s plinom napolnjen balon na višino pol kilometra ⁴⁰
13. 8. 1810	Z Mennerjem spuščata nad Prater balone brez človeške posadke ⁴¹
	Z Mennerjem spuščata balone nad Slovanský ostrov Vltave v Pragi
1810	Objavi knjigo o zgodovini letalstva
26. 12. 1810	Markiz de La Moussaye ga priporoči Rafaelu Zelliju za ljubljanski profesorski položaj kot doktorja medicine, rojenega v Iliriji, ki je pet let opravljal službo fizika v eni sedanjih Ilirskih dežel in je sedaj že štirinajst let (sic!) nastanjen na Dunaju
3. 6. 1811	Nad Város Erdeje (Városliget) v Pešti letita pod vodikovim balonom skupaj z Mennerjem ⁴²
6. 8. 1811	Skupaj z Mennerjem letita nad Bratislavo na dan otvoritve državnega zbora pred številnimi obiskovalci ⁴³
15. 9. 1811	Polet nad Bratislavo ⁴⁴
4. 11. 1811	V ponedeljek ob 14. uri polet z Mennerjem nad dunajskim Praterjem iz prostora za ognjemet (<i>Feuerwerksplatze</i>) po spominskih zapiskih Matthiasa F. Perthaa z dne 7. novembra 1811; po Flammensternovem poročilu je Menner letel sam ⁴⁵
20. 2. 1812	Polet nad Pešto
6. 10. 1814	Polet v počastitev začetka Dunajskega mirovnega kongresa ⁴⁶
20. 11. 1814	Polet nad Dunajem v vodikovem balonu v počastitev začetka Dunajskega mirovnega kongresa, ki je zasedal med 1. 11. 1814 in 8. 6. 1815
14. 12. 1814	<i>Laibacher Wochenblatt</i> v poročilu o balonarskem podvigu izpostavi Kraskovitza kot rojenega Kranjca
Začetek oktobra 1815	Slavnostno leti v počastitev Dunajskega mirovnega kongresa ⁴⁷
29. 5. 1816	Okrajni zdravnik v Kotorju
Maj–junij 1817	Član komisije za ureditev pokopališča zunaj mesta Kotor kot kotorski okrajni zdravnik ⁴⁸
1817	Na Dunaju ponatisne svoj prevod knjige proti zlorabi tobaka in alkohola
1817–1818	Kot dunajski zdravnik stanuje na Leopoldstrasse št. 103 ⁴⁹
1820	Prevzame položaj dubrovniškega okrajnega zdravnika po Matiji Laschanu (* 18. 2. 1770 Sevnica ob Savi; † 13. 9. 1832 Novo mesto)
7. 7. 1822–23. 7. 1822	Raziskuje podzemne detonacije na otoku Mljetu; kot okrajni zdravnik Dubrovnika poroča dubrovniškemu okrajnemu uradu in glavarju o domnevnih podzemnih kemijskih vulkanskih procesih ⁵⁰
5. 1. 1823	Kraškovič umre ob štirih zjutraj v Pilah, predmestju Dubrovnika ⁵¹

³⁹ NUK, *Hof- und Staats- Schematismus*, 1804, str. 306.

⁴⁰ Kraškovič, *Darstellung*, str. 60–61.

⁴¹ *Der Sammler ein Unterhaltungsblatt*, 2/69: 286 (9. 6. 1810), 2/98: 402 (16. 8. 1810); Kraškovič, Menner, Prechtel, *Bemerkungen*, str. 287; Eleršek, *Homo*, str. 39; Flammenstern, Dr. Männer's Luftfahrt, str. 84 (datira polet na dan 14. 8. 1810).

⁴² Anonimno. 1811. Inländische Nachrichten. Ungarn. Preßburg, den 11. Mai... Die Herren Physiker DD. Kraskovics und Menner. *Oesterreichischer Beobachter*, Sonntag, 16. 6. 1811, No. 160: 660.

⁴³ *Journal de Paris*, 20. 8. 1811, št. 230, str. 1662.

⁴⁴ Kiss, Orvosok, str. 1053–1054; Kraškovič, Menner, Lufthart, str. 475; *Zastava* (Novi Sad) 2. 11. 1911; *Pressburger Zeitung* 17. 9. 1811; Eleršek, *Homo*, str. 38; *Magyar Kurir* (Pešta), III–IV. št. 22, dne 15. 9. 1811.

⁴⁵ http://kvk1.dabis.org/PSI/redirect.psi&f_search=&sessid=---&strsearch=IDN=245900&pool=M09H&file=TIT&. (ogled 20. 8. 2012); Flammenstern, Dr. Männer's Luftfahrt, str. 84 (polet datiran 7. 11. 1811).

⁴⁶ Kosztetzky, *Die Geschichte*, str. 52; La Garde-Chambonas idr., *Anecdotal recollections*, str. 85.

⁴⁷ Freksa, *A Peace Congress*, str. 81–82.

⁴⁸ Med dalmatinskimi okrajnimi zdravniki je bil Sig. Matteo Kraskovitz a Cattaro (NUK, *Almanacco provinciale della Dalmazia per l'anno 1817*, str. 62), ki je sredi leta 1817 deloval v Kotorju (DACG, Istorijski arhiv Kotor, OK I-68/1); elektronsko sporočilo arhivarke Snežane Pejović iz Kotorja dne 28. 9. 2012.

⁴⁹ NUK, *Hof- und Staats-Schematismus*, 1817, str. 290; *Hof- und Staats-Schematismus*, 1818, str. 322; <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=shb&size=45>.

⁵⁰ Partsch, *Bericht über das Detonations*, str. 103.

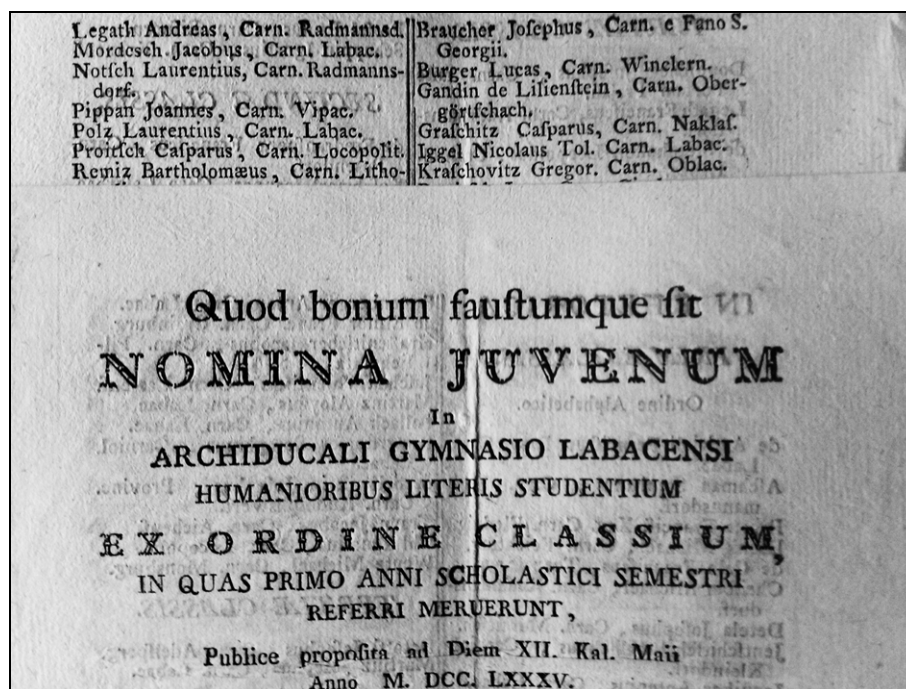
⁵¹ Matteo Kraskovich Fisco circolare (NUK, *Almanacco provinciale della Dalmazia per l'anno 1822*, v oddelku *Medici, chirurghi e farmacisti* pod rubriko *Medici, i signori Dottori nel circondario di Ragusa*, str. 244) ni bil več naveden v poznejših šematizmi (NUK, *Raccolta delle leggi ed ordinanze dell'anno 1822 per la Dalmazia; Schematismo provinciale della Dalmazia 1824*; elektronsko poročilo arhivarke Državnega arhiva v Dubrovniku Sanje Curić z dne 14. 9. 2012). Leta 1826 je bil že pokojni (Partsch, *Bericht über das Detonations*, str. 103).

Ljubljanske šole

Gregor Kraškovič je kot pisanja in računanja večš dijak začel obiskovati ljubljanske nižje šole leta 1782/83. Ker ni mogel študirati brez finančne podpore, je kot študent gramatike prejemal štipendijo mesta Ljubljane.⁵² Iz dopisa Inocenca Tauffererja npr. izvemo, da je iz študijskega denarja leta 1787 prejemal štipendijo 3. razreda, potem ko je v preteklem polletju dosegel eminenten uspeh pri latinščini in grščini. Tudi drugim štipendistom je Inocenc Taufferer pripisal siromašne starše.⁵³ V tiskanem programu, datiranem 15. septembra 1786,⁵⁴ je z rdečim pisalom ob robu Kraškoviču in drugim prejemnikom dotacij naznačena vrsta podpore, ki so jo prejemali.

Dne 28. novembra 1786 je bilo izdano potrdilo, da je 16-letni (sic!) Gregor Kraškovič v poletnem kurzu s samimi najvišjimi ocenami končal 3. razred

gramatike. V letu 1787 je v Ljubljani z letno štipendijo 25 fl. študiral retoriko, leto pozneje pa poetiko s cesarjevo štipendijo (*Coesar.*) med zvečine precej mlajšimi sošolci, rojenimi okoli leta 1771. Dosegel je prvo pohvalo (premijant, *Primae classis*) takoj za dvema dobitnikoma nagrad Martinom Rachnetom z Doba in Ljubljančanom Nikolajem Iggelom ter njunima spremljevalcema Luko Burgerjem iz Kota nad reko Čabranko in Matevžem Bartholom iz župnije Lož ali Loški Potok. Razen Iggela, ki si je študij privoščil s pomočjo fundacije Karla Umeka, so vsi drugi trije prejemali cesarsko štipendijo tako kot Kraškovič, poleg tega pa sta bila Burger in Barthol celo Kraškovičeva razmeroma bližnja soseda.⁵⁵ Pred Kraškovičem je bil naveden prvi premijant Sigmund Gandini pl. Lilienstein (Sigismund Blasius Johann Gandin, * 3. 2. 1771; † 1849).⁵⁶ Za Kraškovičem so bili imenovani prvi premijanti ljubljanski grof Vincenc Lichtenberg

Kraškovič na 6. mestu desnega stolpca med študenti srednjega razreda ljubljanske gramatike v tiskanem popisu nadvojvodove gimnazije v Ljubljani dne 12. maja 1785 s priloženo naslovno stranjo (ARS, AS 14, Gubernij v Ljubljani, Registratura II, fascikel 298 1784–1791, škatla 279, 15322/1786).

⁵² ARS, AS 14, Registratura II, fasc. 298, 1784–1791, šk. 279, 15322/1786.

⁵³ Ueber die Vertheilung der Stipendien aus den eingebobenen Unterrichtsgeldern pro Anno 1786 wovon für selbes bestimmt sind Stipendien der 3ten Klaß 17 Alte und durch eine allerhöchste Gebörde bestätigte (bestätigte) Stipendien pro Anno 1787... Gregor Kraschowitz Rhetor... študijski uspeh v zadnjem polletju iz latinščine in grščine: *Eminenten ... družinske okoliščine in drugo o predlagatelju: Sin revnega kmeta iz notranjske fare Bloke... Stipendien Klasse III* (ARS, AS 14, Registratura III, fasc. 46, šk. 364).

⁵⁴ ARS, AS 14, Registratura III, fasc. 46, 1801–1806, šk. 364.

⁵⁵ Črnivec, *Ljubljanski klasiki*, str. 323.

⁵⁶ Krščen na dan rojstva v župnijski cerkvi sv. Petra v Predvoru kot sin Sigmunda Andreja († 1791) z graščine Hrib (Obergörtschach) ob jezeru Črnava pri Predvoru in Marije Jožefe Karoline, rojene Dinzl pl. Angerburg; dne 23. oktobra 1803 je šestindvajsetleten (sic!) poročil grofico Vincencijo Auersperg (* 20. april 1782; † 12. september 1855) (Schiviz, *Der Adel*, str. 165, 214, 322; Smole, *Graščine*, str. 187, 610). Študiral je s pomočjo fundacije novomeškega prošta Polidorja de Montagnane, potem ko je nadvojvoda Ferdinand 12. maja 1599 Trubarjevemu nasprotniku Montagnanu namignil, naj za revne dijake namenijo svoj rogaški beneficij (Ciperle, *Podoba velikega učilišča*, str. 120).

(* 23. april 1771),⁵⁷ Matija Miller iz Škofje Loke, Liburnijec (iz Reke) Franc Persich, Cerkničan Janez Petrisch, Jurij (Georgius) Pfeiffer iz fare Sv. Martina, Ljubljancana Mihael Pinter in Andrej Potrata, Vipavec Martin Stibel, Škofjeločan Anton Uhl in Radovljčan Matevž Wenger. Druga premijanta sta bila Ljubljancana Franc Janeshitsch in Franc Okorn, ob njima pa še Vipavec Janez Slocker.

Kraškovič je leta 1789 med šolanjem v Ljubljani začel zbirati podatke o balonih; morda mu je pri tem pomagala mladostna izkušnja iz domače »bloške« smučarije. Po poetiki leta 1788 je nadaljeval študij na ljubljanskem liceju (filozofiji) s končnim izpitom poleti 1790. Leta 1789 je prejemal kranjsko štipendijo za študij fizike; to je bil drugi letnik, ki ga je obiskoval po končanem študiju prvega letnika logike na ljubljanskih višjih filozofskih študijih. Med jesenjo 1788 in poletjem 1790 je končal dveletni licej v Ljubljani z namenom nadaljevati izobraževanje na dunajski univerzi.

Kraškovičevi ljubljanski učitelji

Tik pred Kraškovičevim vpisom so aprila 1788 ljubljanske filozofske študije po poltretjem letu gostovanja v Innsbrucku organizirali na novo, vendar sprva v okrnjenem obsegu le s tremi profesorji. Profesor teoretične in uporabne matematike je postal Anton Gruber, ki je študiral filozofijo leta 1769 pri Leopoldu Biwaldu v Gradcu. Od leta 1770 do 1772 je Gruber ponavljal matematične naloge z dunajskimi študenti, nato pa odšel v Krems. Predvsem pa je pomagal pri računih za ljubljanski prekop bratu Gabrijelu Gruberju.⁵⁸ Anton mu je bil uradno dodeljen za pomoč šele po prepovedi jezuitov.

Antonov sodelavec je bil študent in pomočnik Gabrijela Gruberja Andrej Šemerl,⁵⁹ ki ga je Gruber obdržal v službi do ukinitve ljubljanske navigacijske direkcije leta 1781.⁶⁰ Andrej Šemerl je bil leta 1764 najboljši pri latinščini v Ljubljani;⁶¹ danes sicer bolj poznamo njegovega mlajšega brata arhitekta Jožefa Marijo Šemerla. Andrej je oktobra 1767 absolviriral logiko v Ljubljani in nato ponavljal snov s študenti višjih razredov gimnazije v Leobnu. Od leta 1768 do 1771 je nadaljeval študij filozofije v Gradcu in obenem utrjeval snov s študenti jezikov in matematike. Nato se je vrnil v Ljubljano ter leta 1772 in 1773 poučeval dijake prvega letnika nižjih

študijev gramatike kot pomožni profesor; obenem je Šemerl Gabrijelu Gruberju pomagal pri računanju,⁶² tudi v povezavi z ljubljanskim prekopom.

Anton Gruber je po ponovnem odprtju ljubljanskega liceja 24. aprila 1788 štirinajst let poučeval matematiko. Antonu je do položaja gotovo pomagal mlajši prijatelj baron Jožef Kalasanc Erberg, tedaj študent logike na Dunaju. Od dne 13. avgusta 1788⁶³ pa tja do konca Napoleonovih vojn leta 1814 sta si redno dopisovala.⁶⁴ Leta 1792 se je Anton, morda naveličan ljubljanskih zdrah, potegoval za katedro umrlega profesorja Karla Taubeja (Taupe, SJ; † 8. 5. 1791)⁶⁵ v Gradcu. Anton Gruber je bil v dobrih odnosih tudi s sodelavcem na ljubljanskem liceju, profesorjem zgodovine Francom Ksaverjem Wildejem (* 1753; † 1828).⁶⁶ V Ljubljani je stanoval na Bregu št. 322,⁶⁷ torej na isti cesti kot Žiga Zois, medtem ko je Schaller stanoval v hiši Na Platz 233, Wilde pa v licejski stavbi št. 221. Leta 1792 in 1796 je bil Anton Gruber skupaj s Schallerjem in drugimi licejskimi profesorji član učiteljske skupščine na Kranjskem. Leta 1794 je namesto bolnega barona Apfaltrerja napredoval v prisednika študijskega konsenza za filozofski študij in medicinsko-kirurško šolo. Novi položaj je na medicinsko-kirurški šoli obdržal do 27. februarja 1798, na filozofskih študijah pa celo do 11. septembra 1802. Cesarsko kraljevi licej je za razliko od svojega jezuitskega predhodnika ponujal študij medicine-kirurgije, ob tem pa še vrsto neobveznih predmetov od poljedelstva, preko zgodovine in filozofije do modernih jezikov.⁶⁸

Ob začetku Napoleonovih vojn se je Anton Gruber odselil v Gradec. V času Napoleonovih Ilirskih provinc je od decembra 1809 do februarja 1811 stanoval v prvem nadstropju hiše v graški ulici *Landstrasse von litera*⁶⁹ jugovzhodno od središča mesta in današnje obvoznice.

⁶¹ *Historia Annua*, str. 297.

⁶² *Historia Annua*, str. 415 (št. 23, 1772), 422 (št. 29, 1773), 465 (osmrtnica).

⁶³ Pismo (1)3. 8. 1788 (AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, 1332; Umek, Erbergi, 139). Kidrič (Erberg, str. 163, 166) pripisuje pisma G. Gruberju, čeprav je Antonovo ime zapisano v pismu, datiranem 20. decembra 1809 (AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, 1363).

⁶⁴ Pisma 22. 8. 1796, 8. 9. 1792, 7. 10. 1811, 22. 2. 1811 (AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, 1356–1357, 1358–1359, 1384–1385, 1386, 1401–1402, 1405, 1426).

⁶⁵ Krones, *Geschichte*, str. 115, 590.

⁶⁶ Pismo 21. 5. 1791 (AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, 1343, 1421–1423).

⁶⁷ Ciperle, *Podoba velikega učilišča*, str. 99, 302.

⁶⁸ Anžur, *Ustanovitev Univerze*, str. 301.

⁶⁹ ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43. 1391; pisma Antona Gruberja Jožefu Kalasancu Erbergu 13. 8. 1788–1814, po SBL 1 (str. 163) pomotoma pripisana G. Gruberju kljub edini navedbi Antonovega imena v pismu, datiranem dne 20. 12. 1809 in shranjenem v AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 43, 1332–1429, na strani 1363; Lukács, *Catalogus generalis*, 1, str. 468; *Historia Annua*, str. 471 (osmrtnica); Ciperle, *Podoba velikega učilišča*, str. 99, 302.

⁵⁷ Krščen dan po rojstvu v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja kot Vinzenz Fererius Siegfried Georg, sin Ignaca Ksaverja z gradu Snežnik in njegove mrzle sestrčne Barbare, rojene prav tako Lichtenberg (Smole, *Graščine*, str. 450, 641; Schiviz, *Der Adel*, str. 113).

⁵⁸ *Neuer Instanzkalender*, str. 70.

⁵⁹ Andrej Šemerl (Schemerl, * 27. 2. 1747 Ljubljana; SJ 15. 10. 1764 Dunaj; † po 1781).

⁶⁰ ARS, AS 2, šk. 684, fasc. 385, str. 231; Umek, Plovba, str. 258.

Drugi Kraškovičev profesor Schaller je bil doma iz jugozahodnega predmestja Dunaja. Filozofijo je študiral na Dunaju, leta 1766 in 1767 pa je bil novic v Trenčinu. Nato je ponavljal snov z dijaki višjih letnikov gimnazije v kraju Skalica (Szokolca, Skalitz) na Slovaškem in na Dunaju. Po kratkem postanku v Kremsu je poučeval višje razrede gimnazije v Linzu leta 1771 in 1772. S tem je bilo njegovo uvajanje končano in se je odpravil študirat bogoslovje na Dunaj. Čeprav ga je tam presenetila prepoved jezuitov, si je vendarle ob filozofskem pridobil še teološki doktorat. Od 24. aprila 1788 je bil profesor fizike na ljubljanskem liceju, vse do hude bolezn leta 1803. Do leta 1802 je predaval po 8 ur fizike v drugem letniku, razen od leta 1794 do aprila 1797, ko šola zaradi vojne ni delovala. Tisti čas pa je Kraškovič že študiral medicino na Dunaju, kjer je domnevno končal še tretji letnik filozofskih študijev, ki ga v Ljubljani ni bilo v obliki, zahtevani za nadaljevanje študija na univerzi.

Kraškovič prvič na Dunaju

Kraškovič se je jeseni 1792 vpisal na Dunajsko medicinsko fakulteto; gotovo je še nadalje prejemal cesarsko štipendijo, s katero si je pomagal že v gimnaziji in na liceju. Morda si je pomagal tudi s štipendijo svojega daljnega sorodnika Janeza Kraškoviča (Johann Kraschkowitsch) v letnem znesku 67 fl 6 kr,⁷⁰ ki je bila namenjena gimnazijskim maturantom za dunajski študij prava in medicine in so jo Kranjci zelo radi uporabljali, včasih tudi med študijem na ljubljanskih nižjih šolah.⁷¹ Ustanovo Nikolaja Janeza Kraškoviča, župnika v Starem Trgu pri Slovenj Gradcu, za po enega štipendista v znesku 134 fl 12 kr so utemeljili 1. decembra 1764,⁷² vendar so jo pozneje očitno razpolovili med dva štipendista, ki sta prejela po 67 fl 6 kr.

Kraškovičeva disertacija ni ohranjena, razen v obliki kratkega potrdila ob nastopu službe v Varaždinu.⁷³ V univerzitetnem registru – matriki dunajske medicinske fakultete beremo: »1792 – Kraskovitz Mathias Gregorius Carniol: Ob=lacens«,⁷⁴ torej iz župnije Bloke. Očitno je moral biti dovolj dober študent, saj je študij končal z rigorozoma slabi dve

leti po vpisu. Oba rigoroz (doctoral viva) je opravil dne 25. aprila 1794, prvega z oceno »bene« (dobro), drugega pa nekoliko manj uspešno z oceno »sat bene« (dovolj dobro).⁷⁵

14. septembra 1796 je Gregorja Kraškoviča v doktorja medicinskih ved promoviral profesor Georg Prochaska (* 1749 Blížkovice; † 1820 Dunaj), ki je tudi pozneje vplival na njegovo življenjsko pot.⁷⁶ Čeh Prochaska je študiral v Pragi in na Dunaju; študij je končal z dunajsko disertacijo o urinu, tiskano pri Geroldu leta 1776, leta 1791 pa je nasledil Josepha Bartha na dunajski katedri za anatomijo in nauk o očesnih boleznih. Po podobnosti z Newtonovo gravitacijo je leta 1778/79 v praško-dunajski knjigi *De structura nervorum tractatus anatomicus tabulis aeneis illustratus* vpeljal spremenjeno »vis nervosa« Albrechta von Hallerja (* 1708; † 1777) kot osnovno obliko energije, opazno le po svojih učinkih; sama po sebi naj bi ne bila merljiva. Prochaskov »sensorium commune« je bil osnovni mehanizem refleksa po ukazu hrbtenjače brez udeležbe možganov. Ukvarjal se je tudi s porodništvom. Kmalu po koncu študija je objavil anonimna pisma prijatelju o ogljikovem dioksidu; navajal je predvsem poskuse Pietra Musschenbroeka,⁷⁷ Carla Wilhelma Scheeleja (* 1742; † 1786) in Josepha Blacka (* 1728; † 1799)⁷⁸ ter z njimi odločilno vplival na poznejšo Kraškovičevo izbiro polnjenja plinskega balona. Leta 1815 je na Dunaju objavil s poskusi podprto pojasnjevanje zakona polarnosti *Versuch einer empirischen Darstellung des polaren Naturgesetzes*, ki ga je v letu svoje smrti dopolnil še z opisom življenja in narave podobne polarnosti Voltove baterije; življenje naj bi bil galvanski proces.⁷⁹ Domislco je Kraškovič dve leti pozneje uporabil pri razlagi podzemnih detonacij pod otokom Mljetom, polarnost Prochaskove »vis nervosa« pa sta razvila Michael Faraday (* 1791; † 1867) in njegov znanec zdravnik Robert Bentley Todd (* 1809; † 1860).

Po promociji je Kraškovič leta 1797 prakticiral na Dunaju kot zunanji član medicinske fakultete. Prakso je opustil že naslednje leto, ko je bil med doktorji medicinske fakultete tudi Ljubljčan Joseph Anton Haymon, med doktorji filozofske fakultete pa Boškovičev prijatelj Joseph Liesganig,

⁷⁰ Sitar, *Letalstvo*, str. 357; Sitar, *Prvi slovenski balonar*, str. 159.

⁷¹ *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 19. 12. 1888, številka 291; Črničev, *Ljubljanski klasiki*, str. 376.

⁷² <http://www.archive.org/stream/dassozialewirke00grudgoog-djvu.txt> (ogled 1. 9. 2012).

⁷³ http://webapp.uibk.ac.at/alo_cat/collection.jsp?id=5217013 (ogled 18. 8. 2012); Grmek, *Inauguralne disertacije*; HR-DAVŽ-2: Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209–1850, leto 1799, št. 348.

⁷⁴ AUW, *Hauptmatrikel (Matrikel Album XI. 1779–1833)*, stran 401, Sp. 2, 15. Bruc med vpisi v desnem stolpcu.

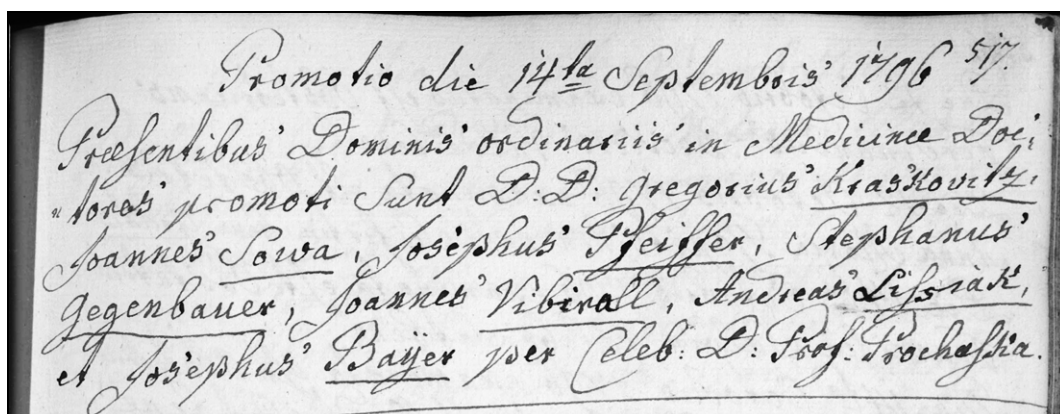
⁷⁵ AUW, *Catalogus Medicinae Doctorum ab anno 1752 ad 1821 incl. Rigorose examinatorum*, Med 9. 5, 25. 4. 1794, stran 85, predzadnji zapis.

⁷⁶ AUW, *Acta Facultatis Medicae, Medizine*, 1.13, str. 517, prvi zapis o Kraškovičevi promociji; za njim je Prochaska promoviral še Joannesa Sowa, Josepha Pfeifferja, Stephanusa Gegenbauerja, Joannesa Vibia, Andreasa Lisjaka (prednik goriškega zdravnika in deželnega poslanca Andreja Lisjaka) in Josepha Bauera.

⁷⁷ Prochaska, *Gedanken*, str. 10.

⁷⁸ Prochaska, *Physiologie*, str. 34, 39, 40.

⁷⁹ Prochaska, *Gedanken*, str. 30, 31; Kraškovič, *Darstellung*, str. 15.

Zapis o promociji Gregorja Kraškoviča 14. septembra 1796 v glavni matriki dunajske univerze, izrez (Archiv der Universität Wien, AFM, Medizin, 1.13, stran 517, prvi zapis o Kraškovičevi promociji).

nekdanji ljubljanski rektor Anton Ambschell in kranjski filozof Franz Karpe.⁸⁰ Leta 1795, 1796, 1798–1803, 1808, 1816 in 1819–1823 dunajski šematizmi ne navajajo Gregorja Kraškoviča; zabeležili so ga zgolj v letih 1797, 1804 in 1807, 1817 in 1818.

Cepljenje v Varaždinu

Po smrti varaždinskega županijskega (okrajnega, provincialnega) fizika Luksemburžana Joannisa Baptista Lalangua (* 1743; † 20. 5. 1799 Varaždin) je Kraškovič postal njegov naslednik, potem ko je oblastem predstavil svoj doktorat.⁸¹ Kmalu zatem, sredi aprila 1800 je v Varaždinu umrl tudi drugi županijski fizik (Ivan) Michael Hinterholzer, ki je tam deloval od leta 1758; med varaždinskimi mestnimi fiziki se je izkazal tudi Vilim Bernard Müller (* 1785; † 1863). Varaždin je bil v Kraškovičevem času dovolj razgibano mesto, čeravno so po požaru leta 1776 upravo Hrvaške preselili v Zagreb. V Varaždinu je med letoma 1586 in 1590 tiskal že Janez Mandelc, leta 1773 pa je v tiskarno mestu odprl Johann Thomas pl. Trattner (* 1717; † 1798). V Kraškovičevi dobi je bil med letoma 1787 in 1833 varaždinski gimnazijski ravnatelj Josip pl. Paszt-hory.⁸²

Kraškovič je službo okrajnega fizika v Varaždinu opravljal med letoma 1799 in 1804.⁸³ V začetku se je ukvarjal predvsem s poročništvom in izobraže-

vanjem nosečnic; takoj po prihodu je ukazal, da mora biti v vsaki župniji po ena izučena babica, saj je bila smrtnost novorojenčkov grozljivo visoka. Leta 1801 je zbral odbor za izsuševanje močvirij okoli mesta. Med Hrvati se je izkazal tudi kot začetnik medicine dela,⁸⁴ in sicer z rehabilitacijo leta 1800 popisanih gluhonemih in slepih invalidov iz varaždinskega okraja v načrtovanem posebnem zavodu.

V Varaždinu je bil znan tudi po svojih več kot 1500 cepljenjih proti kozam, ki jih je s podporo oblasti opravil v letih 1802 in 1803. Med cepljenimi je bilo nad 110 otrok, večinoma iz siromašnejših slojev. Cepivo je dobil z Dunaja od Švicarja dr. Jana De Carroja (* 1770 Ženeva; † 1857 Karlovy Vary).⁸⁵ Cepljenje je propagiral tudi na sosednjem Ogrskem in Štajerskem. Kraškovič ni bil le prvi, ki je v varaždinskem okolišu uporabil Jennerjevo cepivo, temveč se je tam tudi domala dve leti boril proti kužnim boleznim živali, ki so se širile zavoljo neprimernega shranjevanja trupel;⁸⁶ deloval je s takim znanjem, uspehom in srečo, da so ga ogrske oblasti nagradile s pohvalo. Slovel je tudi kot botanik.⁸⁷ Po Varaždinu je nosil visok cilinder na tri stopnje, nad bele hlače pa si je rad oblekel moder ali zelen frak,⁸⁸ zašel pa je tudi v vročkrven sodni spor z mojstrom Josipom Holloyjem. Kraškovič je namreč za 169 fl kupil kočijo od varaždinskega zdravnika Ivana Golubića (* 1771; † 1825), poročenega z Ano grofico Pejačević; nič hudega sluteč je dal

⁸⁰ NUK, *Hof- und Staats- Schematismus*, 1797, str. 251, 253; *Wiener Universitätsschematismus*, 1798, str. 72, 88, 96–97.

⁸¹ HR-DAVŽ-2: Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209–1850, leto 1799 predstavljena diploma Gregorja Kraškoviča, doktorja medicine, št. 348.

⁸² Belošević, *Županija varaždinska*, str. 144, 148, 149.

⁸³ Eleršek, *Homo*, str. 38–41; Kraškovič, Menner, Lufthart des dr. Kraskowitz, str. 476; Piasek, *Zdravstvo Varaždina*, str. 46, 57, 58; Belošević, *Županija varaždinska*, str. 168–169; Lynn, *The Sublime*, str. 92–93.

⁸⁴ http://rudar.rgn.hr/~bfarkas/nids_bfarkas/Tehnika_sigurnosti/Predavanja/Tehnika_sigurnosti_i_medicina_rada.pdf (ogled 2. 8. 2012).

⁸⁵ Kraškovič, Letter to the Royal Jennerian Society, str. 479.

⁸⁶ DAVŽ, HR-DAVŽ-2: Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Varaždina 1209–1850, leto 1801 opozorilo Gregorja Kraškoviča glede bolnih živali in njihovega pokopavanja, št. 617.

⁸⁷ Eleršek, *Homo*, str. 38, 39; Kraškovič, Menner, Lufthart des dr. Kraskowitz, str. 476.

⁸⁸ Eleršek, *Homo*, str. 39.

vozilo Hollayu v popravilo, iz Hollayevega dvorišča pa ga je baje odpeljala gospa Kassner, poročena Bedeković iz ene najpomembnejših varaždinskih rodbin.⁸⁹ Zna biti da se je Kraškovič naveličal brezkončnega varaždinskega tožarjenja, tako da ga je leta 1804 kot okrajni fizik nasledil Antun Alois Lueff (Lüeff, † 1839), ki se je prav tako ukvarjal z medicino dela.

O svojih uspehih pri cepljenju je Kraškovič 1. februarja 1805 zdaj že kot praktični zdravnik in okrajni fizik na Dunaju v pismu poročal dr. Johnu Walkerju (* 1759; † 1830) iz londonske *Royal Jennerian Society*. Ta je pol strani prirejenega prevoda Kraškovičevega nemško pisanega poročila »z meja evropske Turčije« posredoval Kraljevi Jennerjevi družbi skupaj s precej krajšim poročilom o Thorpejevih cepljenjih v Indiji. Dr. John Walker, ki se je pred svojo diplomu v Leydeni leta 1799 ukvarjal tudi z geografijo, je tudi sam leta 1801 cepil na Malti in v Egiptu, poznal pa je tudi prizadevanja Waterhousa v ZDA in Kraškovičevega oskrbovalca Carroja pri izvozu cepiva v Azijo.⁹⁰ Leta 1806 se je Walker razšel z dr. Edwardom Jennerjem (* 1749; † 1823) glede postopka cepljenja; tako je od takrat dalje cepil za svojo gospodarsko precej bolj uspešno novoustanovljeno *London Vaccination Society*.

Drugi Kraškoviču bližnji kraji, Trst, Reka, Gorica, Zadar in Karlovac, so cepivo proti črnim kozam dobivali od ljubljanskega profesorja anatomije, kirurgije in porodništva med letoma 1797–1805 Vincenca Kerna (* 1760; † 1829), ki je doktoriral iz kirurgije sedem let pred Kraškovičem. Kern je za nameček leta 1799 doktoriral še iz medicine in je v Ljubljani vpeljal cepljenje proti črnim kozam desetletje pred sosedi.⁹¹ V Ljubljano je vakcino prinesel leta 1798 in istega leta objavil knjigo o njej. Zapis je leta 1799 poslovenil Valentin Vodnik (*Nauk od kose stavljenja*), potem ko je Kernovo delo leta 1798 povečeval v *Lublanski Novizah*, kmalu po Jennerjevi iznajdbi leta 1796.⁹²

Prvi Kraškovičevi baloni

Kraškovič in dr. Janez Menner sta leta 1808 s podeželske posesti cesarsko-kraljevega komornika grofa Sigismunda Erdödyja pri ogrskem Veppu (Vépp, Vép) 8 km vzhodno od mesta Szombathely, spustila velik okrogel s plinom napolnjen balon. Ob poletu na sever je balon dosegel višino 200–250 *toisov* (klafter, torej 400–500 m), nato pa je odplaval jugovzhodno proti turški meji. O tem je Kraškovič leta 1810 poročal na 78 straneh svoje zgodovinsko-

tehniške knjižice o letalstvu s poudarkom na balonarstvu. Zgledoval se je po danskem izumitelju zračne pošte Johanu Petru Coldingu (* 1773 Kopenhagen; † 1858), ki je balon preizkusil 27. septembra 1806.⁹³ Sigismund Erdödy je bil eden mlajših sinov konjeniškega generala in hrvaškega bana Ivana Nepomuka II. Erdödy de Monyorókerék in Moslavine, lastnika Starega gradu v Varaždinu. Podpora hrvaškega bana in za njim njegovega sina je Kraškoviču med Varaždinci seveda pomagala. Kmalu po Kraškovičevem spuščanju balonov je Vép 16. junija 1809 odigral pomembno vlogo v Napoleonovi bitki pri bližnjem Gyoru (Raab).

Tako kot Kraškovič je imel tudi Menner dunajsko zdravniško prakso, ob tem pa je dve leti zastoj delal za splošno bolnišnico. Med vojno proti Francozom je služil armadi z uporabnimi hospitalizacijami. Skupaj s Kraškovičem sta med prvimi vpeljala Jennerjevo cepljenje z virusom kravjih osepnic.⁹⁴ Doktor medicine Menner je bil med letoma 1823–1841 profesor matematike (*Doctor der Arzneykunde, Prof. der Mathematik*) na filozofski fakulteti v Zagrebu skupaj z profesorjem fizike med letoma 1806–1834, Boškovičevim zagovornikom Antonom Shufflayjem (Sufflay, Antun Šufalj); Menner ni bil ravno podpornik ilirskih prizadevanj za krepitev hrvaškega jezika, proti katerim je svoj čas tudi uradno protestiral. Kot upokojenec je leta 1846 podaril 250 knjig v 271 zvezkih knjižnici *Kraljevske akademije znanosti* v Zagrebu; Menner je ljubil matematične vede podobno kot njegov soletalec Kraškovič, katerega je preživel za več desetletij. Kraškovič je bil leta 1804 izredni član dunajske medicinske fakultete z zdravniško prakso na Dunaju, bržkone v domačem stanovanju na Wieden št. 77, torej v 4. okraju (Bezirk) Wieden jugozahodno od mestnega središča in Karlovega trga (Karlsplatz) na razmeroma ugledni lokaciji; Mennerja leta 1804 ni bilo med dunajskimi zdravniki.⁹⁵ Po letu 1804 je bil Kraškovič očitno uspešen zdravnik, saj je bil dovolj premožen, da je lahko leta 1807 stanoval in zdravil na prestižnem naslovu Graben 1188 v 1. okraju (Bezirk) jugozahodno od Štefanovega trga (Stephansplatz); tisti čas ni bil priključen k dunajski medicinski fakulteti.⁹⁶ Leta 1808 nista bila ne Menner ne Kraškovič vpisana med dunajskimi zdravniki na univerzi ali izven nje.

⁹³ Kraškovič, *Darstellung*, str. 60–61.

⁹⁴ Kraškovič, Menner, Lufthart des dr. Kraskowitz, str. 476.

⁹⁵ NUK; *Hof- und Staats-Schematismus*, 1827, str. 281; *Hof- und Staats-Schematismus*, 1808, Zweyter Jahrgang, 2. del (Staat): str. 502–520, 663–670; *Hof- und Staats-Schematismus*, 1804, str. 306; Martinović, Boškovičevci, str. 214; Dadić, *Povijest*, 2: 11, 19; http://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Povijest_1773-1850.pdf;

⁹⁶ NUK, *Hof- und Staats-Schematismus*, 1807, 2, str. 53.

⁸⁹ HR-DAVŽ-2: Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Varaždina, 1209–1850, serija Zapisnici, št. 1777 in 3033 iz leta 1803, št. 1540 na treh straneh iz leta 1804.

⁹⁰ Epps, *The life*, str. 28, 302, 309, 332; Carro, Lettre.

⁹¹ Zupanič-Slavec, Theodor Billroth, str. 236.

⁹² Jenner, *An inquiry*.

Baloni nad Vegovimi bojišči

Kraškovičevi letalski vzorniki so lepo razvidni iz njegove knjige, objavljene leta 1810, za katero je pod Gruberjevim in Schallerjevim vplivom začel zbirati gradivo že med ljubljanskim visokošolskim študijem. Seznam Kraškovičeve literature iz leta 1810, njegovo prevajanje ameriškega pamfleta proti zlorabi tobaka in alkohola in ne nazadnje njegova italijanska pisma⁹⁷ nam predstavljajo poliglota, razgledanega glede tehniških dosežkov svoje dobe.

Kraškovič je navdušeno opisal dosežke Benjamina Franklina;⁹⁸ obenem je poudaril tudi preroški opis Antoine-François Fourcroyja (* 1755; † 1809) glede vojaške uporabe balonov za opazovanje in prenašanje optično-telegrafskih sporočil med francoskimi generali Jean-Étienne Vachier-Championnetom (* 1762; † 1800), François-Séverinom Desgraviere-Marceaujem (* 1769; † 1796) in Josephom Sebastienom Mayerjem (* 1763; † 1834) ob bitki pri Fleursu.⁹⁹ Za bojišča ob Renu je francoski stotnik in prvi oficir aeronavtske kompanije Jean-Marie-Joseph Coutelle (* 1748; † 1835) ob pomoči slikarja-inženirja Nicolas-Jacquesa Contéja (* 1755; † 1805) in inženirja Nicolasa Lhomonda zasnoval šolo za vojaška opazovanja v Meidonu. Ni šlo vse gladko, saj je Conté kot učenec Jacquesa Alexandra Césarja Charlesa (* 1746; † 1823) med poskusi v razredu izgubil celo levo oko; morda je prav zato leta 1796 predlagal za sporazumevanje med balonarji optični telegraf Clauda Chappeja (* 1763; † 1805), preizkušen med Parizom in Lillom in ob naznanilu zmage pri Condéju leta 1794. Revolucionarni baloni so šli skozi ognjeni krst v bitkah pri Charleroiu 2. junija 1794 in pri Fleursu 26. junija 1794. Tam so uporabljali na vrveh vpete, leta 1783 izumljene podolgovate balone Coutellejevega prijatelja Charlesa, ki so bili izdelani na nekdanjem prestolonaslednikovem gradu Meudon. Pri Fleursu je med bitko z balonom poletel tudi vodilni pariški kemik Guyton de Morveau, ki se je pred tem že dvakrat dvignil z vodikovim balonom le pet mesecev za prvimi poleti, dne 12. junija 1784. Enote Jurija Vege so skušale poizvedovalno dejavnost sovražnih

balonov preprečiti med blokado Mainza leta 1796, a zvečine brez uspeha.

Inženir francoskih zmag, vojni minister Lazare Nicolas Marguerite Carnot (* 1753 Nolay; † 1823 Magdeburg), je bil pobudnik uporabe balonov. O njih je že 17. januarja 1784 na akademiji predložil odmevno razpravo *Lettre à l'Académie des sciences sur les Aérostats* o krmarjenju balonov s parnimi stroji in jo objavil naslednje leto. Pozneje je njegov sin Sadi objavil še danes veljavno teorijo delovanja parnih strojev. Lazare Carnot se je že zavedal, da je krmarjenje večjih balonov veliko obetavnejše od vetru na milost in nemilost prepuščenih majhnih plovil. Leta 1797 je že kot minister objavil prvo poročilo o Montgolfierjevem izumu hidravličnega ovna.¹⁰⁰ Ko je nadvojvoda Karel nekaj dni pred Kraškovičevim doktoratom 3. septembra 1796 pri Würzburgu potkel Coutellejevega komandanta Jeana-Baptista Jourdana, je bil tudi Coutellejev balon *L'Intrepide* zasežen. Še danes je razstavljen v dunajskem Muzeju vojaške zgodovine (Heeresgeschichtliches Museum), medtem ko so druge balone Habsburžani pozneje vrnili zmagovitim Francozom; seveda jih je Kraškovič s pridom preučil, saj so bili ena prvih v znanstvene namene uporabljenih vojaških tehnologij. Balon »*L'Entreprenant*«, uspešen med bitko pri Fleursu, je podedoval Kraškovičev vzornik balonar Étienne Gaspard Robertson. Egipčanske ostanke nekoč ponosne zračne flote, namenjene Napoleonovemu pohodu v Egipt leta 1797/98, ki jo je zdesetkal Horatio Nelson (* 1758; † 1805) pri zalivu Abu Qiru (Aboukir) ob Aleksandriji v Nilovi delti v prvih dveh dneh avgusta 1798, je precej manj krvavo uporabil Joseph Louis Gay-Lussac. Vojške balone in one, namenjene Kraškovičevim in drugim znanstvenim raziskavam, so polnili z vodikom.

Prvi baloni nad Habsburško monarhijo

Prekooceanske plovbe so Kraškoviča navdušile tudi zavoljo uvoza krompirja iz Amerike; pravilno je napovedal, da bo letalski prevoz prihranil veliko časa. Zavzemal se je za osvajanje zračnega prostora z baloni.¹⁰¹ Svojo predstavitev je začel z Dedalom in Ikarom, čeravno se morda niti ni prav zavedal poznejšega spora med letali, težjimi in lažjimi od zraka. Nato je zavil k modernejšemu Johannu Müllerju Regiomontanusu (* 1436; † 1476), ki je leta 1467 stanovom in nato v Nürnbergu še samemu cesarju Frideriku III. predstavil lesenega orla in letečo železno muho.¹⁰² Še lepše se je obetalo le-

⁹⁷ Kraškovič, *Darstellung*, str. 72–78; Kraškovičovo pismo z dne 27. 7. 1822 (Državni Arhiv v Dubrovniku, A.1. Uprava i javne službe do 1848, Fond, HR DADU 81: signatura *Okružno poglavarstvo Dubrovnik* 1816–1868, 1822, Tern. VII, 4908–6093, št. 243); Kraškovičovo pismo z dne 8. 11. 1822 (Državni Arhiv v Dubrovniku, A.1. Uprava i javne službe do 1848, Fond, HR DADU 81: signatura *Okružno poglavarstvo Dubrovnik* 1816–1868, Urudžbeni zapisnik fonda Okružnog poglavarstva Dubrovnik, upraviteljski odjel Mljet (Protocollo di gestione dell'Imp. Reg. Pretura di Meleda dell' anno 1822 (politico)), Numero di ordine 663).

⁹⁸ Kraškovič, *Darstellung*, str. 43.

⁹⁹ Prav tam, str. 43–44, 45–46.

¹⁰⁰ Hallion, *Taking Flight*, str. 63, 75; Carnot, *Mémoires*, str. 121–126; Carnot, *Sur une nouvelle espèce*, str. 58–69, slika nasproti strani 72.

¹⁰¹ Kraškovič, *Darstellung*, str. 7.

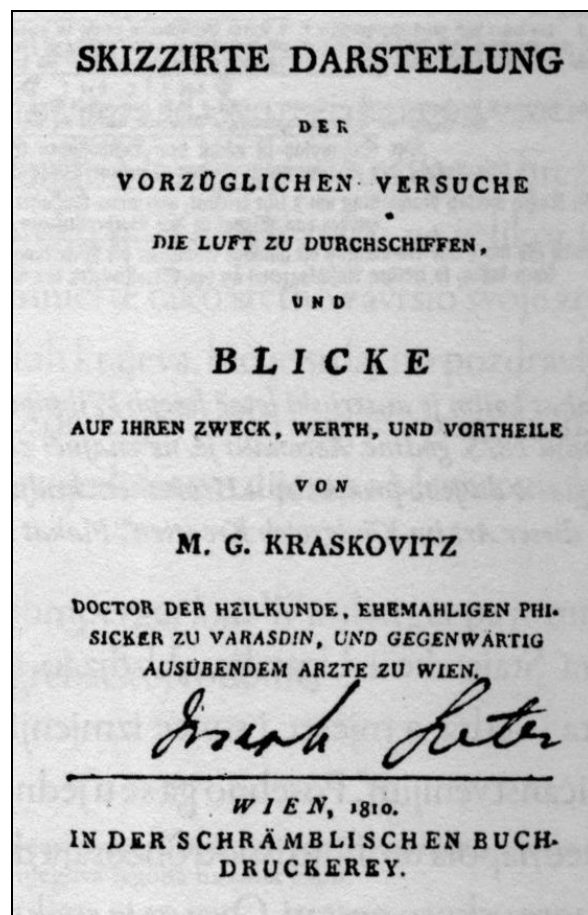
¹⁰² Prav tam, str. 10, 12.

talcem pod poznejšimi Habsburžani, saj je dal leta 1577 cesar Rudolf II. z vrha stolpa dunajske Štefanove cerkve spustiti mehansko letalo.¹⁰³

Kraškovič je pripadel drugemu rodu letalcev; v habsburški monarhiji je imel kar nekaj predhodnikov. Spomladi 1784 je graški tiskar in raziskovalec meteoritov Alois Beckh pl. Widmanstätten (* 1754; † 1849) po večmesečnih preizkusih v zaprtih prostorih pred kakimi 800 gledalci spustil balon 200 m nad Dunaj. Jan Ingenhousz (* 1730; † 1799) je 6. junija 1784 nad Dunaj spustil prvi toplozračni balon, sicer brez posadke. Poskus je sovpadel s prvim poletom Johanna Georga Stuwerja. Ingenhouszovo zbiranje denarja za klub dunajskih balonarskih navdušencev ni bilo ravno uspešno. Ingenhousz je bil Kraškoviču blizu ne samo po balonarstvu, temveč tudi po pionirskem cepljenju proti kozam v monarhiji pred Jennerjevimi izumom, po postavitvi strel vodov v sodelovanju z Vegovim nadrejenim prostozidarskim botrom majorjem Leopoldom baronom Unterbergerjem (* 1734; † 1818) ter po raziskovanju fotosinteze in plinov. Vega je vedel, da »zaradi tlaka zunanjega ozračja na površino votlih in praznih krogel ne bo mogoče kovinskih lupin krogel nikoli tako stanjšati, da bi bile lažje od zraka, ki bi ga krogle vsebovale«; zato mu je bilo bolj všeč polnjenje balona z vodikom,¹⁰⁴ čeravno je opisal tudi gibanje Montgolfierovega balona s segretim zrakom.¹⁰⁵ Brata Montgolfier¹⁰⁶ sta bila namreč člana Lalandove prostozidarske lože devetih sester, kar je znalo biti dunajskemu prostozidarju in Lalandovemu dopisovalcu Vegi še posebej po godu.

Kraškovič se je s svojimi poleti izkazal kot zgleden učenec Francoza Jeana Pierra François Blancharda (* 1753; † 1809), čigar uspehe je Kraškovič koval med zvezde v svoji zgodovini letalstva. Blanchard je o letenju sanjal že v otroških letih in mu je že kot devetnajstletniku vojvoda Penthièvre zaupal izgradnjo vodne turbine ob svojem gradu pri Vernonu. Leta 1777 je Blanchard navdušil Benjamina Franklina s svojim mehanskim vozilom, ki se je v uri in četrt pripeljalo iz Pariza v Versailles. Po izumu balonov je Blanchard seveda začel letati z njimi, tudi s kraljevo podporo. Prvi habsburški domačin pod balonom je bil zgodnji zagovornik Lavoisierjeve kemije grof Joahim Sternberg (* 1754/55; † 1808). Poletel je 31. oktobra 1790 v Blanchardovem toplozračnem balonu nad poljem v praški okolici, vendar polet ni bil ravno uspešen. Sternberg je bil od leta 1790 član Češke znanstvene družbe,¹⁰⁷ katere predsednik je postal brat Kraškovičevega pro-

fesorja Antona Gruberja, Tobija Gruber. Potem ko je s trdim pristankom nekoliko ohladil Sternbergovo navdušenje nad baloni, je Blanchard 6. julija 1791 poletel nad dunajskim Pratrom, 2. avgusta 1791 pa si je Blanchardov let ogledal cesar Leopold II.; naslednje leto je izvedel reklamne polete z vodikovimi baloni med Prago in Dunajem, kjer se je Kraškovič pravkar vpisal na univerzo. Pozneje je Blanchard polete izvajal tudi v ZDA, kjer je letel nad Filadelfijo. Po vrnitvi v Evropo je njegovo zračno floto zadel blisk in mu ubil edinega osemnajstletnega sina.¹⁰⁸ Deset let po Blanchardovi smrti, 21. junija 1819, pa se je pod gorečim balonom nad nočnim Parizom ponesrečila še njegova pogumna vdova Marie Madaleine Sophie Armand Blanchard (* 1774), ki je zamenjala Garnerina na položaju Napoleonove cesarske letalke, potem ko je Garnerinov pariški balon, spušen 16. decembra 1804, »pomotoma« priletel k papežu v Rim.¹⁰⁹

Naslovna stran zürškega izvoda Kraškovičeve zgodovine letalstva (Kraškovič, *Darstellung*).

¹⁰³ Prav tam, str. 12.

¹⁰⁴ Vega, *Vorlesungen*, 4, str. 147–148, 150.

¹⁰⁵ Prav tam, 2, str. 404.

¹⁰⁶ Joseph-Michel Montgolfier (* 1740; † 1810) in Jacques-Étienne Montgolfier (* 1745; † 1799).

¹⁰⁷ Krueger, *Czech*, str. 106, 120, 121.

¹⁰⁸ Kraškovič, *Darstellung*, str. 25, 36–37, 38, 43.

¹⁰⁹ Lynn, *The Sublime*, str. 89; Kraškovič, *Darstellung*, str. 49.

Kraškoviču so bile francoske ideje očitno nadvse blizu, saj je svojo knjigo o zgodovini letalstva začel s citatom o letenju iz Rousseaujevega *Émila*, ki ga je vmes še uporabil kot navdušenec nad naravi predanim življenjem. Navdahnjeno je navajal tudi pariškega dramatika Louis-Sébastien Mercierja (* 1740; † 1814) in še posebej njegovo utopijo o uporabnosti letenja »Leto 2440«, tiskano leta 1769: verjetno je uporabil nemški prevod Christiana Felixa Weißeja.¹¹⁰ Med svojimi praktičnimi vzorniki je naštel veličine, kot so bili Nicolas Louis Vauquelin (* 1763 † 1829), Klaproth, fizikalni kemik Claude Louis de Berthollet (* 1748; † 1822) iz Arcueila, Fourcroy, Lavoisiez (sic!), Volta, Joseph baron Jacquin (* 1766; 1839) in prevajalec Lavoisierjevega dela v Berlinu leta 1792 kemik-farmacevt Sigismund Friedrich Hermstädt (Hermstadt, * 1760; † 1833).¹¹¹ Kraškovičev seznam nedvomno kaže odločno podporo Lavoisierjevim spremembam v kemiji gorenja in kalorika proti zastarelemu flogistonu.

Tudi balonarji umirajo

Gregor Kraškovič je s svojo knjigo o letalstvu leta 1810 naredil posrečen uvod v svoje lastne polete, saj se je že naslednje leto prvič javno dvignil z balonom. Najbolj odmevni so bili njegovi leti med dunajskim mirovnim kongresom 1814/15, ki so si jih ogledale številne kronane glave.

Po kongresu je na novo zasedena Dalmacija potrebovala izobražence, zato je bil Kraškovič tja poslan za okrožnega zdravnika skupaj z drugimi, slovanskih jezikov vajenimi strokovnjaki. Najprej je dve leti zdravil v Kotorju, kjer je skrbel za nekdanjo beneško Albanijo v novoustanovljenem dalmatinskem okrožju Kotor z večjimi utrjenimi mesti oziroma distrikti Kotor, Budva, Risan in Hercegnovi. Po dveletni vmesni zdravniški praksi na Dunaju se je znova podal na morje; potrebovali so ga v Dubrovniku na mestu okrožnega zdravnika Matije Lashana, ki se je vrnil v Novo mesto. Tam je imel na skrbi otoke Korčulo, Mljet in Lastovo, polotok Pelješac, obenem pa okolico Dubrovnika s Cavtatom vred. Zaslovel je kot prvi znanstveni raziskovalec detonacij, ki so kar štiri leta mučile otočane na Mljetu. Kraškovič je Mljet obiskal za cel mesec in pojav dobrega preučil. Njegova dognanja so v naslednjih mesecih dopolnili poglavitni strokovnjaki z Dunaja, Milana, Pavie in Pariza; žal pa je Kraškovič kmalu zatem umrl – 5. januarja 1823 ob štirih zjutraj, potem ko je prejel poslednje zakramente.¹¹²

Maša za pokojnikom je bila v župnijski cerkvi sv. Andreja v dubrovniškem predmestju Pile.

Po pogrebni maši je domači kaplan Peter Lupi pokopal Kraškoviča na pokopališču sv. Marije Device na Danačah. Kaplan je pravilno zapisal imena Kraškovičevega očeta in matere ter Kraškovičevo starost 55 let, le pri navedbi Kraškovičeve domače župnije Bloke (*Oblak*) je po nerodnosti zapisal *Oplak*. Vzroka smrti ni zapisal, podobno kot ne pri ostalih svoji faranih, ki niso umrli nasilne smrti. Habsburžani so resda vpeljali zakon o pisanju novih matičnih knjig leta 1819, vendar so ga v dubrovniški škofiji začeli uporabljati komaj leta 1825; tako je kaplan zapisal Kraškovičevo smrt v knjigo z zarezanimi abecednimi oznakami, ki ni imela tiskanih rubrik, prirejenih za vpise pogrebcev. Čeravno je od

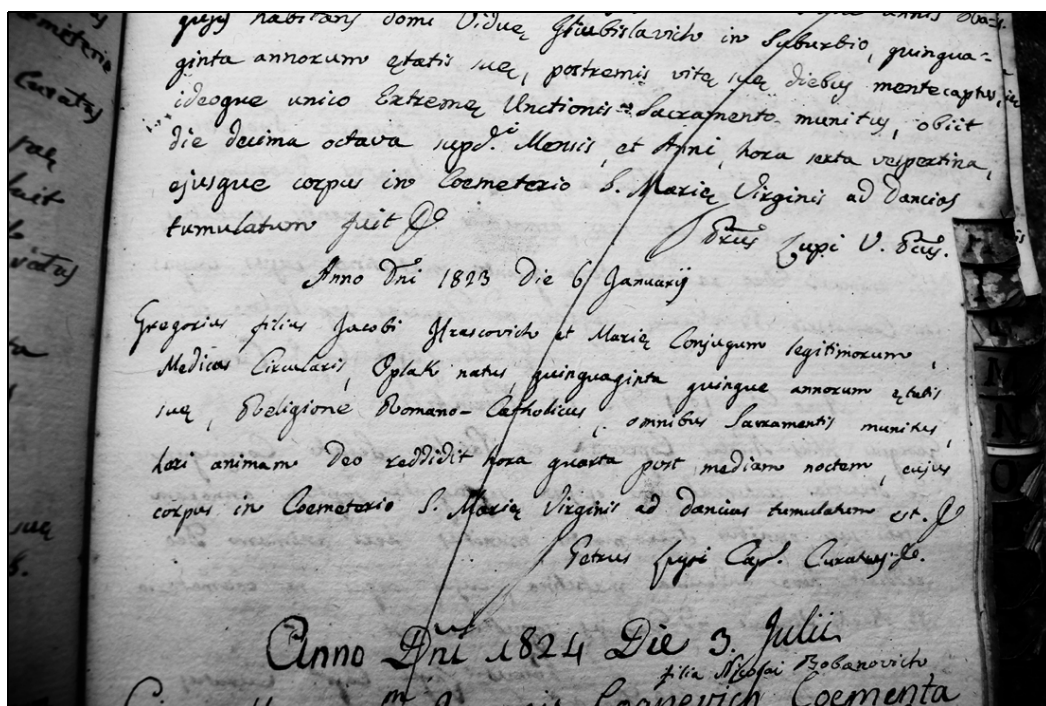
464	Humanitäts-Anstalten in Dalmatien.
Sanitäts-Deputation zu Macarsca.	
Präsident. Der Prätor daselbst.	
Deputirter. Herr Johann Sacchi = Veco.	
1 Commissär, 3 Beysitzer, 2 Aufseher.	
(Sanitäts-Deputationen der zweyten Classe sind zu: Nobegrabi, Drovazzo, Soardona, Knin, Trau, Missa, Drazza, Narenta.)	
(Sanitäts-Deputationen der dritten Classe sind zu: Arbe, Brevilacqua, Selce, Ulbo, Premuda, Malaba, Sale, Eso, Vergada, Novaglia, Pacostiane, Zaravetchia, S. Cassano, Stretto, Blarin, Bobizze, Capoceto, Rogosnizza, Pago, Spalato, Mitna, Pucischie, Postire, Bol, S. Giovanni, Gomisa, Cittavecchia, Verbosca, Gelfa, S. Giorgio, Sign, Belicica, Vergovaz, Metcovich; dann in den Gränzmärkten zu: Grab, Billibrich, Arzano, Kofane; endlich in den Feldlazarethen zu: Unisfe, Imoschi, Maovaz.)	
Sanitäts-Commission zu Ragusa.	
Präsident. Herr Friedrich Freyh. v. Weidmannsdorf, k. k. Kämmerer und Gubernialrath.	
Director. Herr Gregor Kraškovich, Kreisarzt.	
Kanzler. Herr Biag. Stulli.	
1 Commissär, 4 Beysitzer, 4 Aufseher.	
(Sanitäts-Magistrate sind zu: Curzola, Blatta, Salammotta, Vittaglina, Gravosa, Ragusa vecchia.)	
(Gränz-Rastelle sind zu: Imotizza, Cepicuchie, Gliscevo, Disonik, Vergato, Metetis, Stracia, Marzanne.)	
Sanitäts-Commission zu Cattaro.	
Präsident. Herr Jos. Paitoni, k. k. Gubernialrath.	
Director. Herr Johann Augustich, Kreisarzt.	
Kanzler. Herr Tripbon. Ciffra.	
4 Beysitzer, 4 Aufseher.	
(Sanitäts-Magistrate sind zu: Budua, Perasto, Castellnuovo.)	
Lazareth zu Zara.	
Custos. Herr Peter Carrara.	
Oberaufseher. Herr Felix Doreghini.	
2 Aufseher.	
Lazareth zu Spalato.	
Director u. Arzt. Herr Nicolaus Rendich, Doctor der Arzneykunde.	
4 Aufseher.	

¹¹⁰ Kraškovič, *Darstellung*, str. 37, 54–55, 59.

¹¹¹ Prav tam, str. 5.

¹¹² ABD, Matične knjige krštenih, vjenčanih, umrlih i potvrđenika (Nad)biskupije dubrovačke, signatura 7, Matična knjiga umrlih župe sv. Andrije na Pilama 1805.–1836 za dan 6. 1. 1823 z vpisom Kraškovičeve smrti, nepaginirano, zapis na straneh označenih z začetnico H.

Poslednji službeni zapis o Kraškovičevem delu v Dubrovniku, kjer je še bil okrožni zdravnik in direktor sanitetne komisije na samem začetku leta 1823 (Hof- und Staats-Schematismus der Österreichischen Kaiserthumes, 1823, 464, 21. vrstica).

Mrliška knjiga župnije Sv. Andrija na Pilama pri Dubrovniku za dan 6. 1. 1823 z vpisom Kraškovičeve smrti (Arhiv Biskupije dubrovačke, Matične knjige krštenih, vjenčanih, umrlih i potvrdenika (Nad)biskupije dubrovačke, Matična knjiga umrlih župe sv. Andrije na Pilama 1805.–1836, signatura 7, nepaginirano).

študijskih let dalje Gregor Kraškovič pogosto uporabljal dodatno ime Matija, je bil tako ob krstu kot ob smrti zapisan zgolj pod imenom Gregor.

Zaključek

Gregor Kraškovič ni bil le znamenit zdravnik in kemik v prvih desetletjih 19. stoletja. Predvsem je bil prvi in dolgo časa celo edini res uspešni slovenski letalec. Usoda je hotela, da so si ga do nedavna lastili mnogi sosedni narodi, med Slovenci pa je njegov spomin domala zbledel. To velja nemudoma popraviti. Kraškovičeva dejanja so svoj čas dvignila obilico prahu, kar je dodaten povod za njihovo predstavitev v luči sodobnih dognanj. Kraškovič je bil s svojimi številnimi poleti vodilni balonar svoje dobe. Kot zgodovinar letalstva že na začetku svoje balonarske poti ni zanemarjal niti letal, težjih od zraka, čeravno z njimi ni prav veliko letel. Sprva je nihal med vodikovimi in toplozračnimi baloni, vendar se je pozneje navdušil predvsem nad prvimi.

Zahvala

Za pomoč se zahvaljujem gospodom dr. Alojzu Cindriču, dr. Sandiju Šitarju, dr. Nikši Selmaniju, mag. Antunu Konculu, Tomažu Bešterju in Srečku Bončini.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ABD – Arhiv Biskupije dubrovačke

Matične knjige krštenih, vjenčanih, umrlih i potvrdenika (Nad)biskupije dubrovačke, signatura 7, Matična knjiga umrlih župe sv. Andrije na Pilama 1805.–1836

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko

AS 14, Gubernij v Ljubljani

AS 174 Terezijanski kataster za Kranjsko

AS 730, Gospodstvo Dol

AUW – Archiv der Universität Wien

Catalogus Medicinæ Doctorum ab anno 1752 ad 1821 incl. Rigorose examinatorum, Med 9.5

Acta Facultatis Medicæ, Medizine, 1.13.

Hauptmatrikel (Matrikel Album XI. 1779–1833)

DACG – Državni Arhiv Crne Gore

Istorijski arhiv Kotor

Opština Kotor (OK) I-68/1

Državni arhiv v Dubrovniku

A.1. Uprava i javne službe do 1848, Fond, HR DADU 81: signatura Okružno poglavarstvo Dubrovnik 1816–1868

DAVŽ – Državni arhiv u Varaždinu

Gradsko poglavarstvo Varaždin, HR-DAVŽ-2:
Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada
Varaždina 1209–1850.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Matične knjige župnije Bloke
Matične knjige župnije Lož

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Almanacco provinciale della Dalmazia per l' anno 1817, 1822. Zara: Stamperia Governiale.

Historia Annua Collegii labacensis Societatis Jesu 1722–1773, Ms. 5/53.

Hof- und Staats- Schematismus der röm. Kaiserl. auch kaiserl.-königl. und erzherzoglichen Haupt- und Residenz-Stadt Wien. Wien: Joseph Gerold, 1797.

Hof- und Staats- Schematismus der röm. Kaiserl. auch kaiserl.-königl. und erzherzoglichen Haupt- und Residenz-Stadt Wien. Wien: Joseph Gerold, 1798, 1804.

Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums, 2. Del (Staat), Wien: k. k. Hof- und Staats-Druckerey, Zweyter Jahrgang, 1808.
Instanzen Schematismus für das Herzogthum Krain... Laibach: Ignaz Merk, 1796–1803.

Instanzen Schematismus vom Herzogthume Krain, dann der gefürsteten Grafschaften Goerz und Gradiska: für das Jahr... Laibach: Leopold Eger, 1804–1806.

Kayserlicher Und Königlicher Wie auch Ertz-Herzoglichen Und Dero Residenz-Stadt Wien Staats- und Stands-Calender. Wien: Joseph Gerold, 1790–1804.

Medicinische Jahrbücher der kaiserlichen königlichen Österreichischen Staates. Wien: Carl Gerold, 1817.

Neuer Instanzkalender auf das Jahre 1782 In welchem die k.k. böheimische und österreichische Hofkanzley, und die k.k. Oberster Justitzstelle, dann sammentlich hoch- und niedere Dikasterien und Stellen dies Herzogthums Krain enthaltend sind. Laybach: Eger.

Raccolta delle leggi ed ordinanze dell' anno 1822 per la Dalmazia. Zara: Stamperia Governiale, 1824.

Sach- und Namen-Register über ersten Sechs Banden der Medicinische Jahrbücher der kaiserlichen königlichen Österreichischen Staates. Wien: Carl Gerold, 1822.

Der Sammler ein Unterhaltungsblatt. Wien: Anton Doll, 1810.

Schematismo provinciale della Dalmazia 1824. Zara: Stamperia Governiale, 1824.

Schematismus für Krain und Görz auf das Jahr... 1808–1809. Ljubljana: Leopold Eger.

Wiener Universitätsschematismus für das Jahr 1798. Wien: Thad. Edl. von Schmidbauer & Anton Pillebois.

LITERATURA

Anžur, Tea: Ustanovitev Univerze v Ljubljani v letu 1919. *Kronika*, 59, 2011, str. 301–302.

Belošević, Stjepan: *Županija varaždinska i slobodni i kraljevski grad Varaždin.* Zagreb, 1926.

Bizjak, Matjaž: Trije urbarji iz turjaškega arhiva. *Sedemdeset let biblioteke SAZU.* Ljubljana: SAZU, 2008, str. 119–151.

Borisov, Peter: *Od ranocelnštva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977.

Carnot, Hippolyte Lazare: *Mémoires sur Carnot par son fils.* Paris: Pagnerre, 1861.

Carnot, Lazare: Sur une nouvelle espèce de machine hydraulique, par les CC. [Citoyens] Montgolfier et Argant, *Bullein des sciences par la Société philomathique*, no. 8, 1797, str. 58–60.

Ciperle, Jože: Podoba velikega učilišča ljubljanskega. Licej v Ljubljani 1800–1848. *Ljubljana*, 2001.

Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965.* Ljubljana: Maturanti klasične gimnazije, 1999.

Dadić, Žarko: *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, I–II. Zagreb: SNL, 1982.

De Carro, Jean: Lettre du Dr. De Carro aux Rédacteurs de la Bibliothèque Britannique (Vienne 15 février 1810) sur le Riz sec et sur la Vaccination. *Bibliothèque britannique; ou recueil Extrait des Ouvrages Anglais périodiques et autres; des Mémoires et Transactions des Sociétés et Académies de la Grande-Bretagne, d'Asie, s'Afrique et d'Amérique.* Sciences et arts. Genève: Bibliothèque Britannique 43/3, 5. letnik, marec 1810, str. 290–298.

Eleršek, Leonard: *Homo volans. Rani hrvatski avijatičari: 1554.–1927 (s fotografijami Josipa Novaka).* Zagreb : Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, 2010.

Epps, John: *The life of John Walker, M. D.* London: Whittaker, Treacher & co., 1831.

Flammenstern, Andreas Rittig: Artistische Tags= Miscellen aus Wien von Herrn Rittig von Flammenstern (Fortsetzung.): M. Dr. Männer's Luftfahrt am 7. Novemb. 1811. *Hesperus: encyclopaedische Zeitschrift für gebildete Leser (Prag).* 1/11, 1812, str. 84.

Freksa, Frederick, *A Peace Congress of Intrigue (Vienne 1815).* London: The Century Co., 1919.

Golec, Boris: Urbaria slovenica – po sledih urbarjev in urbarnih registrov v slovenskem jeziku med 17. in 19. stoletjem. *Arhivi* 29/2, 2006, str. 275–304.

Grmek, Mirko Dražen: Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika (1600–1865). *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i*

- umjetnost. Zagreb: JAZU, 43, 1951, str. 97–258.
- Grmek, Mirko Dražen: Medicinsko-kirurška škola u Zadru 1806–1811. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za medicinske nauke* (ur. Drago Perović). Zagreb: JAZU. 7/323, 1961, str. 5–64.
- Hallion, Richard P.: *Taking Flight: Inventing the Aerial Age, from Antiquity through the First World War*. Oxford: University Press, 2003.
- Ivančič, France: Cerkev na Studencu. *Bloški korak* 5/4, 2004, str. 15.
- Jenner, Edward: *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae, a disease discovered in some of the Western counties of England, particularly Gloucestershire, and known by the name of the cow pox*. London: Sampson Low, 1798.
- Kebe, Janez: Prvo šolstvo na Blokah. *Bloški korak*, 5/3, 2004, str. 12–13.
- Kiss, László: Orvosok a levegőben 1811-ben – Menner és Kraskovics doktorok légi útja Pesten és Pozsonyban. *Orvosi hetilap*. Physicians in the sky in 1811 – the flight of Menner and Kraskovics MDs in Pest and Pressburg: Altitude Sickness, History, Aviation, Physicians, Air (*Akadémiai Kiadó*). 152(26), 26. 6. 2011, str. 5, 13, 1052–1055.
- Kidrič, France: Erberg Jožef Kalasanc baron. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana, 1925, 1, str. 163–166.
- Koszteczky, Getraud, *Die Geschichte der Wiener Grünflächen im Zusammenhang mit dem sozialen Wandel ihrer Benützer* (Innen Soziales Leben in Wiener Garten und Parkanlagen im Wandel der Zeit). Doktorska disertacija na Dunajski univerzi, 2007.
- Krašковиč, Gregor, Menner, in J. J. Pr. (=Johann Joseph Precht!): IV. Bemerkungen über die am 13. August im Prater ausgeführten aerostatischen Experimente. *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* (ur. Christian Aspalter in Anton Tantner). Wien. 24. 8. 1810, str. 287–289.
- Krašковиč, Gregor; Menner, J.G.: Lufthart des dr. Kraskowitz in Pressburg (Poročilo o bratislavskem potniškem poletu). *Vaterländische Blätter*. Wien. 2. 10. 1811, str. 475–476.
- Krašковиč, Matija Gregor (Matthew Gregorius Kraskovitz): Kraskovitz's, Dr. Letter to the Royal Jennerian Society (poročilo o cepljenjih v Varaždinu, datirano 1. 2. 1805 in objavljeno 1. 5. 1805). *The Medical and Physical Journal*. London: W. Thorne za Richarda Philippsa (ur. T. Badley, R. Batty, A.A. Noehden). 13/75, 1805, str. 479.
- Krašковиč, Matija Gregor: *Darstellung der vorzüglichen Versuche die Luft zu Durchschiffen, und Blicke, auf ihren Zweck, Werth, und Vortheile*. Von M. G. Kraskovitz Doctor der Heilkunde, ehemahligen Phisicker zu Varasdin, und gegenwärtig ausübendem Arzte zu Wien. Wien: Schramblisch, 1810.
- Krones Franz: *Geschichte der Karl-Franzes Universität*. Graz: Verlag Karl Franzes Universität, 1886.
- Krueger, Rita: *Czech, German, and Noble: Status and National Identity in Habsburg Bohemia*. New York: Oxford University Press, 2009.
- La Garde-Chambonas, Charles, Auguste Louis, Vandam, Albert Dresden, in Fleury, Maurice: *Anecdotal recollections of the Congress of Vienna*. Chapman & Hall, 1902.
- Lukács, Ladislaus: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Societatis Jesu (1555–1773)*. I. Romae: Institutum historicum S. I., 1987.
- Lynn, Michel: *The Sublime Invention: Ballooning in Europe, 1783–1820*. London: Pickering and Chatto, 2010.
- Martinović, Ivica: Boškovičevci na hrvatskim učilištima 1770.–1834, *Prilozi*. 67–68, 2008, str. 121–216.
- Partsch, Paul Maria: *Bericht über das Detonations-Phänomen auf der Insel Meleda bey Ragusa*. Wien: Heubner, 1826.
- Piasek, Gustav: *Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća*. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždina. Knjiga 7, 1994.
- Pokorn, Francišek: *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji 1. 1788*. Ljubljana: Knezo-škofijski ordinariat ljubljanski, 1908.
- Prochaska, Georg: *Gedanken über die anziehende Kräfte, welche bei den chemischen Auflösungen, und der Erzeugung der sogenannten fixen Luft in Betrachtung gezogen werden. Verfasst in einem Sendschreiben an einem Freund*. Praga: Wolfgang Gerle, 1778.
- Prochaska, Georg: *Physiologie oder Lehre von der Natur des Menschen*. Wien: Beck, 1820.
- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in in den Matriken des Herzogthum Krain*. Gorica: samozaložba, 1905.
- Sitar, Sandi: *Letalstvo in Slovenci 1*. Ljubljana: Založba Borec, 1985.
- Sitar, Sandi: *Prvi slovenski balonar. Prešernov koledar za leto 2010*. Ljubljana: Prešernova družba, 2010, str. 156–163.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stol.–1747. Cerkovne zadeve Lit A–F*. Ljubljana: Arhiv Slovenije, 1985.
- Tavzes, Janko: *Slovenski prepoved pod Francozi*. Doktorska disertacija na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 1929.
- Umek, Ema: Plovba po Savi v 18. stoletju. *Zgodovinski časopis*. 40/3, 1986, str. 233–268.

Umek, Ema: *Erbergi in Dolski Arhiv*. 1–2. Arhiv republike Slovenije, Ljubljana 1991.

Waterhouse, Benjamin; Kraškovič, Matija Gregor: *Vorsichtsregeln zur Erhaltung der Gesundheit der Jünglinge. Betreffend die allgemeinen Grundsätze der kronischen (chronischen) Krankheiten, die durch den Missbrauch (Mißbrauch) des Tabacks (Tabaks), und vorzüglich des Rauchens der gerollten Tabacksblätter (Tabaksblätter) bey jungen Personen (Leuten) entstehen: nebst Bemerkungen über den Gebrauch gebrannter Geister und Weine überhaupt*. Wien: Pichler, 1808.. Ponatis: *Vorsichtmaasregeln gegen den Missbrauch des Tabackrauchens und den Gebrauch gebrannter Geister und Weine überhaupt*. Wien: Schrämbel, 1817.

Zupanič-Slavce, Zvonka: Theodor Billroth, veliki kirurg, znanstvenik in humanist. *Zgodovinski časopis*, 50, 1996, str. 223–238.

S U M M A R Y

Physician Gregor Kraškovič, the first Slovenian under the balloon (celebrating bicentenary of the first Slovenian flights)

The deeds of the first Slovenian airmen and pioneer of ballooning Gregor Kraškovič are described up to the establishment of Illyrian Provinces when he tried in vain to get the Ljubljana professorship of medicine in the end of the year 1810. His troubled way per aspera ad astra of the poor farmer's son who decided to reach the immense heights, literally as balloonist and with high educational means, is put in the limelight. The somewhat provincial surroundings of his home-village in Bloke where he spent his early youth and got his first education is presented. The circumstances of his Ljubljana schooling and the fellowships he used are listed. After he finished lower schools he had luck because the higher philosophical studies were just reestablished in Ljubljana which gave him the opportunity to learn university-level physics and

mathematics near home without leaving for Vienna at the first place. The qualities of Kraškovič's first professors of physics and mathematics, Jernej Schaller from the Viennese suburbs and Viennese Slovenian Anton Gruber, the younger brother of Gabriel Gruber, are noted. Both were the former Jesuits which certainly influenced Kraškovič's perception of nature and his enthusiasm of ballooning ideas of the early Jesuit writers. Balthasar Hacquet left Ljubljana before Kraškovič finished his lower studies and missed a chance to focus Kraškovič on medicine, but Ljubljana studies of medicine did not please Kraškovič anyway because he preferred Viennese Medicine Faculty. There he was promoted by the Bohemian Georg Prochaska who in main points defined Kraškovič's perception of modern research of gases and electricity. Kraškovič began to collect the data of history of flights as Ljubljana student and crowned his research with a resounding well documented book in 1810. As a cautious man he experimented for several years with balloons without crew before he was brave enough to embark the basket under his balloon in 1811. His careful research convinced him to trust most of all balloons filled with gases. They were in his times limited mostly on hydrogen which was recently discovered in England.

Besides Kraškovič's success in the air under his balloons which electrified the public in those days Habsburg Monarchy, also Kraškovič's earthly activities are considered, especially those in medicine. As a physician he made his name with the pioneering smallpox vaccinations in the area of Varaždin and he liked to share his experiences with his neighbors in Lower Styria and Hungary. To distinguish himself from most of the nearby centers Kraškovič got his vaccine from Vienna and not from Ljubljana where the vaccine of Vincenc Kern was widely used. Kraškovič was probably the very first Slovenian physician who published the report of his successes in respected London Journal. Besides his origin, schooling, environment, conditions, and times also many persons which Kraškovič connected during his lifetime in his changeable life roles are discussed.